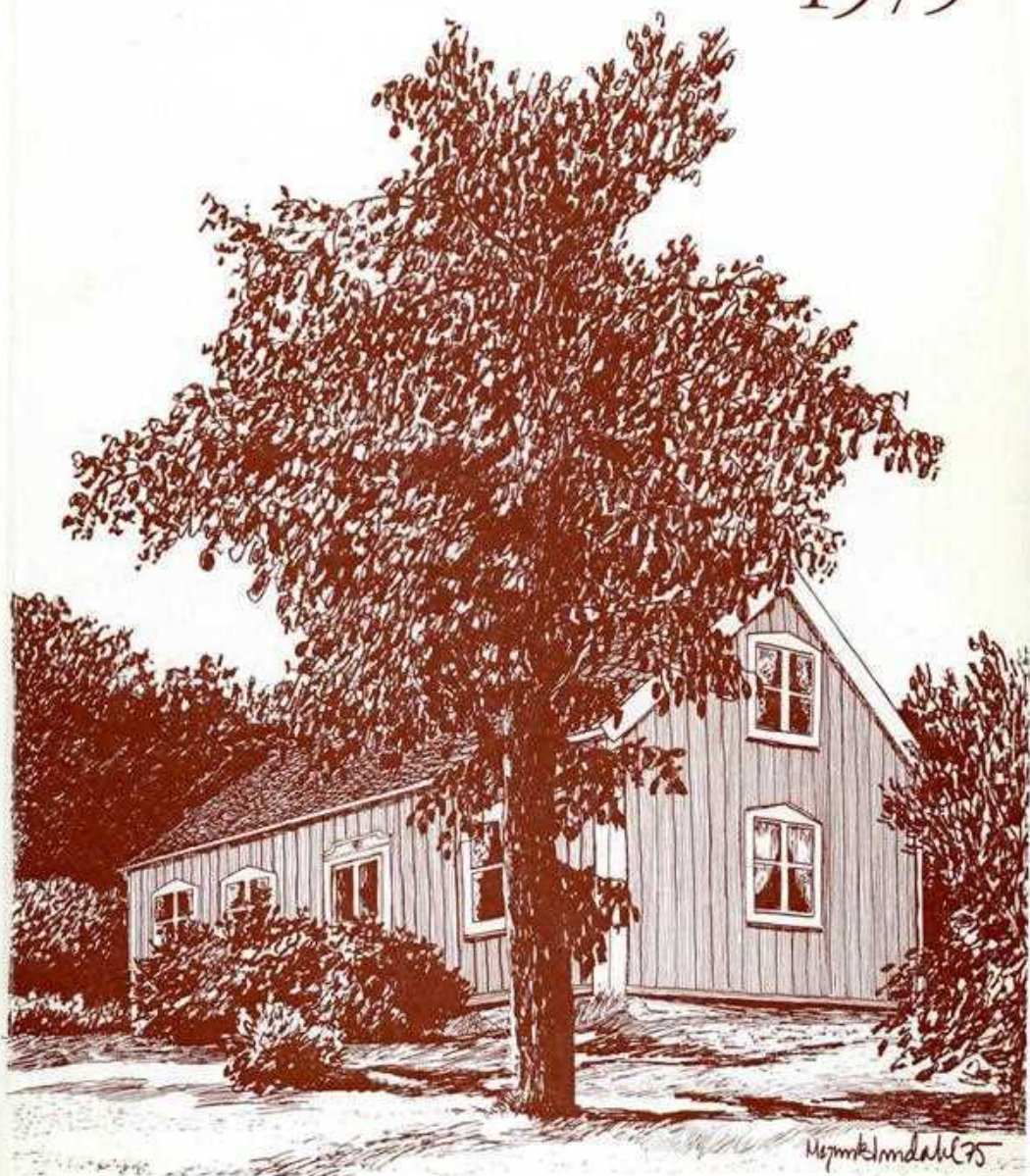
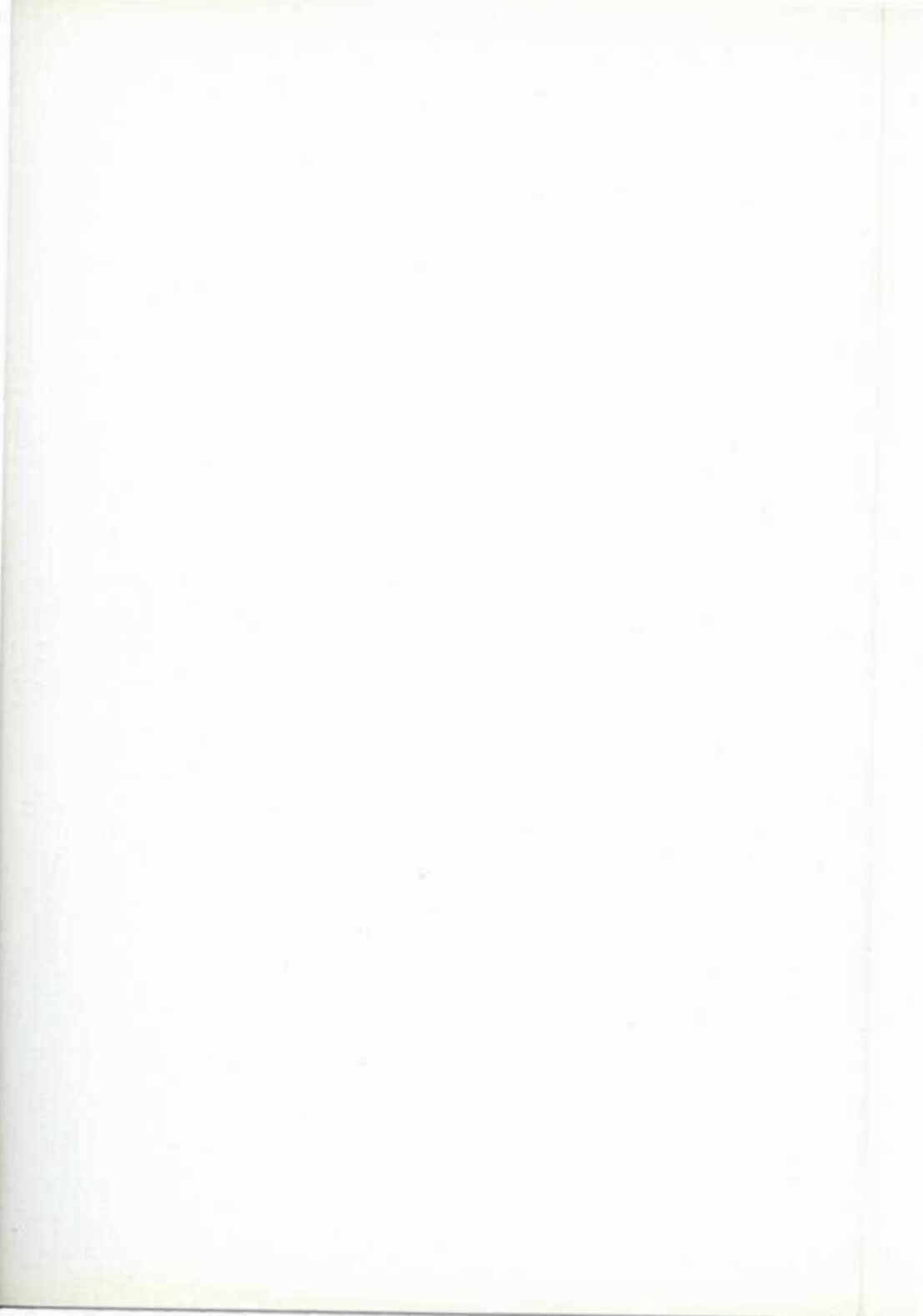

Hakarps Krönika

1975

Hakarps Hembygdsförening

Krönika 1975

HALLEBERG

Årets Krönika visar som titelsida en av Hakarps äldsta byggnader, Halleberg vid Stensholms fabrik. Siste ägaren, Vilhelm Sundins sterbhus, har försålt fastigheten. Huset kommer att rivas och tomtmarken skall delas för att ge plats åt två nya bostadshus. De nya ägarna har inte ansett det ekonomiskt möjligt att renovera fasigheten till nutida bostadsstandard. Takhöjden är låg och huset hårt anfränt av tidens tand.

Halleberg var ett av de få egna hem som fanns vid Stensholm under pappersbrukets tid. Det byggdes 1845 av sågaren vid Strömma såg Per Johan Hall. Han fick senare anställning vid pappersbruket och kallades pappersgesäll. Hall avled år 1865 och hans hustru 1869. En av deras söner var Herman Hall. Han kom år 1850 i boktryckarlära hos den kände boktryckaren Lundström i Jönköping och blev med tiden grundare av Halls Boktryckeri, ett företag som utvecklats till en stor tidningskoncern.

Under årens lopp har många varit ägare till Halleberg och många familjer har där funnit sin bostad. En person som också blev ett känt namn var Emanuel Linderholm, senare professor i kyrkohistoria. Han föddes på Halleberg år 1872.

Från början bestod boningshuset av rum och kök med en vindskammare mot norr, efter ett antal år gjordes ett tillbygge mot söder så att ännu ett rum och en vinds-kammare kom till.

Idylliskt ligger Halleberg med sin röda färg och vita knutar, tryggt vilande nära marken och med urberget och skogen som skydd mot hårda vindar. En gammal vacker och minnesrik byggnad försvinner från vår socken.

INNEHÅLL

Halleberg	2
Förord	4
Hakarpsbyns gårdar och deras ägare av Hans Johansson, del V	5
Utvandrare till Amerika av Ragnar Karlsmo, del IV	38
Ungdomsläsningen av Emanuel Linderholm	56
Så minns jag det barndomsminnen av Martin Fagerlund	65
Stensholms Pappersbruk brunnet, tidningsklipp	74
Hakarp för hundra år sedan av Gottfrid Granemyr	80
En torpvandring	83
Förvaltningsberättelse för 1974	85
Anteckningar ur församlingsböckerna	87

Redaktionskommitté har varit:

*Rune Gustafsson, Ragnar Karlsmo, Eskil Lago,
Gottfrid Granemyr och Per Johansson.*

*Titelsidans bild är en tuschteckning av Magnus Blomdahl och visar
fastigheten Halleberg vid Stensholms fabrik.*

FÖRORD

Härmed överlämnas till läsekretsen ännu en Krönika i hopp om att varje läsare även i denna årgång kommer att finna något av intresse från nutid eller gången tid.

I årets Krönika fortsätter och avslutar Hans Johansson sin historik över hakarpsbyns gårdar och deras ägare. Därmed är ett omfattande och idogt forskningsarbete fullbordat. Många arkiv och ett stort material har Hans Johansson genomskökt på jakt efter uppgifter om de olika gårdarnas ägare genom tiderna. Vi tror att det resultat som författaren uppnått även kommer att bli av bestående värde för framtida forskare med intresse för våra gamla svenska stormannaätter med deras stora aptit på jordegendomar. Hakarps Hembygdsförening vill till Hans Johansson framföra sitt varma tack för värdefull medverkan.

Berättelsen om de hakarpsbor som utvandrade till Amerikas Förenta Stater fortsätter i år med uppgifter om de som reste under detta sekels två första årtionden. Eftersom vi nu har kommit vår egen tid närmare kommer säkert åtskilliga av Krönikans läsare att känna igen en del av de namn som i år är aktuella.

Slutligen innehåller Krönikan även denna gång kortare artiklar i skilda ämnen, vi hoppas att Krönikans läsare kommer att uppskatta även dessa bidrag.

Redaktionskommittén

Hakarpsbyns gårdar och deras ägare

av Hans Johansson

Del V

I Ebba Vasas stora godsinnehav ingick ett flertal gårdar i Hakarp, vilka hon ärvt efter sin fader Erik Karlsson. Lillegården i Hakarpsbyn var en. I sin översikt i Huskvarna krönika om Hakarps gårdar redogör Ragnar Lindstam för de övriga som 1543 registreras som hennes egendom.

De båda andra frälsegodsens i Hakarpsbyn kom ännu en tid att tillhöra Peder Rynings och Sigrid Stures efterkommande. Som i ett föregående avsnitt berättats var det med största sannolikhet sonsonen Erik Bengtsson Ryning som innehade gårdarna efter 1505. Han blev gift (senast 1414) med Anna Bengtsdotter Lillie och fick med henne Tyresö utanför Stockholm, där familjen bodde. Av de fem barnen var Nils troligen den äldste. Efter faderns avrättning och moderns återkomst ur dansk fångenskap var Tyresö fortfarande deras hemvist. Änkan omnämns i rustningslängder o.d. som "fru Anna, Erich Rynningx", på Tyresö. Snart fick barnen en styvfar, den tidigare omnämnde Gudmund Pedersson Slatte, också kallad Gudmund skrivare. Denne hade tidigare varit biskop Brasks fogde i Småland, men 1521 gick han i Kung Gustavs tjänst, varvid ett av hans första uppdrag var att ta trohetsed för den nye kungen av sin forne husbonde. Han betroddes med många viktiga uppdrag och befattningar: underhandlare, häradshövding, fogde på Stockholms slott, i slottsloven i Kalmar m.fl., fick förläningar och hörde till de rusttjänstskyldiga. Om hans härstamning från den urgamla småländska frälseätten Slatte råder oklarhet. Likaså om han är identisk med den Slatte som av Dackes folk blev ihjälslagen på sin gård Gråskäl (Gråssfall I Vimmerby sn) år 1542. Ännu 1551 sänder kungen Gudmund Skrivare på uppdrag i Småland. Men det kan ju ha varit en namne. Ett annat kungl. brev, som berör Nils Ryning och varom mera nedan, tyder på det.

År 1542 nämns Nils Ryning i konungens tjänst. Två farbröder hade tjänat Gustav Vasa, fadern och farfadern Sturarna, och styv-

faderns meriter gjorde väl sitt till. Som helt ung man, om antagandet att han var född mellan åren 1515 och 1520 är riktigt, blev han utsedd att delta i den beskickning till Frankrike, som kungen sände för att söka stöd gentemot kejsaren och andra illasinnade "potentater". Ledare var kanslern Conrad Pyhy. Rasmus Ludvigsson räknar i sin krönika upp deltagarna och titulerar Jörgen Norman och Nils Ryning, två "riddersmændzmen", vilket antyder att de ej var riddare som de övriga i delegationen, men kanske näst intill. Resan tog lång tid och kostade stora pengar. Under tiden rasade Dackefejden. Kungen förebrådde Pyhy, att denne "Haft pension och goda dagar i Frankrike och haft förtantzer med Madamma de Sell och Madamma de Massa, medan Vi haft förtantzer med Per Skägge, Nils Dacke och Gudmund Fässing, men fast med en annan fördel". Nils Ryning fick emellertid ej del i den onåd, som drabbade Pyhy, utan skickas ut på nya uppdrag. Ett hade med den just avslutade inbördesfejden att göra. Han sändes till Västergötland för att avlöna en del av de trupper, som använts för smålänningarnas kuvande. Men han hade jämte "8000 march örtuger" med en påstötning till ståthållaren Gustav Stenbock att pruta! 1544 fick han vara med och besegla Västerås arvförening. Kungen var tydligen belåten med de tjänster, som Nils Rynning uträttade, även om han ej beklädde honom med några högre ämbeten. Om hans bevågenhet vittnar ett brev från 1547 3/11:

"Wår synnerl. gunst etc. Wij giffue tig tilkäne Käre Niels, att then alsmechtige Gudh hafwer oss tillfogett, medh wår Elskelig käre hustrwe, en ung dotter, then wij nu på Sönnedagen nästkommandes, wele j thet helige trefaldigheett mampn här j Stockholm christne lathe etc. Är för then skuldh wår willie och gunstige begäran, att thu samt medth tin käre hustrue innen förbe:de tijd wilt tig hitt till oss förfoga, Görandes tig gladh medth oss och flere wåre gode männ och vänner som ther dhå församblade bliffue kunne etc. Datum etc."

Vid denna tid synes Nils Ryning f.ö. mest varit upptagen av egna angelägenheter, som väl mest gällde att ta vara på och förmera sitt stora gudsinnhav. Förutom sitt eget fäderne och möderne arv, ärvde han sina bröder, som gick bort barnlösa. Han gifte sig 1544 med Ingeborg Trolle, dotter till Erik Arvidsson Trolle. Vi minns att

Arvid Trolles stora jordebok upptog omkring 1.000 gårdar. Erik fick visserligen dela det stora arvet med sex syskon (som överlevde fadern av dennes 15 barn), men det blev ändå en vacker förmögenhet, utökad med de två hustrurnas hemgifter från Tott- resp. Gyllenstierna-släktarna. Som hans ende son i första äktenskapet, Gustav, dog som landsflyktig svensk ärkebiskop, tillföll hela arvet de båda döttrarna i andra äktenskapet, den ena gift med Gabriel Oxenstierna och den andra som sagt med Nils Ryning. Deras lotter av Trollegods låg i Konga, Västbo, Tvetå och Vedbo i Småland samt i Östergötland och Närke.

Godskomplex av sådan omfattning kunde samlas genom lämpliga köp och byten, bevakning av arvrätt och den vid denna tid aktuella rätten att "återbörda" kyrkogods samt genom nybyggen.

När Nils Rynings styvfader dog, gällde det att förhindra att något värdefullt gick ur släkten. Därvid kunde kanske något av Gudmund skrivares personliga egendom följa med. Så gjorde en gård i Eksjö. Men Gudmund Persons bror klagade hos kungen och ur registraturen hämta vi följande:

Västerås den 2 juli (1533?)

(Brev) — till Niels Rynings Fogte, att han skulle ladhe for:ne Gudmunds (Slatte) broder beholle then skatte gårdh, i Ekesjö, som han fick epter sin broder.

Gudmund hade köpt den "for zin afflinge penninga alaredo, när han var biskop Brasches (Brasks) fogte utij Smålandh." Anm. Brevet skulle kunna användas för att tidsbestämma Gudmund Slatte's död, om ej årtalet vore osäkert. Se föreg. om dråpet på Gråskäl!

Särskilt i Småland pågick vid denna tid en livlig nyodlingsverksamhet. Det skedde mest på allmänningarna, d.v.s. byarnas gemensamma ägor. Men även de styrande gjorde anspråk på dessa marker. Ägorätten till dylika nybyggen föranledde därför konflikter mellan enskilda jordägare och staten. Den ena sidan som den andra kunde gå nog så egenmäktigt fram.

— "Wij haffwa förstått, Sefwerin, om thet torp, som hörer Nils Ryning till och tu till ladugård achtat hafwer. Så ähr thet oss wäl behageligit. Kunne och wäl lijde att Karl Ingesson matte honom vederlägga med något annat ther före igen." —

Kungen fann alltså behag i övergreppet, men kunde gå med på ersättning. Det var 1548. Men snart blev det skarpare tongångar. 1549 9/2 Gripsholm.

"Vår gunst etc. Oss är underwijst Nils Ryning, hur thin foughte nijdh i Småland vill välle och tillagne sich på thine wägne någre hemmane och torpstäder, som våre undersåther haffwa uptagit och byggt upå Cronones almenninge Cronones skatt till förbättring etc. Hwarföre ähr vår willie och biudhe wij tich, att thu holler samme thin foughte allvarligen före, att han alldeles ställer utaff sådhane svencker (?) och otillbörlige handlinger och latter våre fougther bliffwe opuckade och vår undersåther tilfrijdtz, som sådhane ödismarker optagitt och uppå Cronones almenninge bygt haffue effther wij well tro schole, att the upå ingen frelses jorder i så motte byggt haffue, vetandes tig her effther fulleligen att rättthe. Dat etc."

Det verkar alltså som om det kommit till handgripligheter vid fogdarnas underhandlingar.

Kungen håller nu ett skarpt öga på sin "käre Niels". I registret låter han notera dennes skulder, som länge sedan bort vara betalda — adelsmännen var fortfarande tröga betalare. Klagomål om övergrepp, som ej beivrats o.d. 1551 den 21 sept. tillskrevs Nils Ryning, att "han lather thenne Jacob Timberman få igen then tunna ströming, som hans karl Lasse Bellere hanom ifrå taghit haffver."

Samma år sände kungen en tjänsteman vid kansliet för att undersöka förhållandet mellan fogdar och allmoge i Småland. Denne anför i sin rapport klander och anmärkningar både mot kungens fogdar och isynnerhet adelns. "Vidare allernådigste herre, kan jag icke heller sanningen dölie för E.K.Maj:t att alle the herremantz fougter, som godz haffva her nidre i Småland, handla ganska skarpt och hårdeligen med theres bönder och mest med then stiffue steds-löre och saaköre, effter alle haffve kong:ē saker med theres bönder, och en part theris fougther haffve nyligen lagt uppå, att theres bönder skole årligen göre them hjelp med sengecläder (!), som är Jacob Turesson, Niels Ryning etc."

Däremot ge de dem tillfälle till genstörighet, vägran till häst-, gäst- och skjutshjälp till EKH., pengar o.d. utom till deras herrar. De ge bönderna lov att skjuta rådjur etc.

Vilka åtgärder rapporten ledde till är ej bekant, men känt att klagomålen om adelsfogdarnas självsvåld fortsatte.

När kriget mot Ryssland bröt ut kallades frälset under vapen. I Register över Finska och Svenska adelns Rustningar 1556 ställde Nils Ryning upp

Rustningar 3

Till foth 2

Själv blev han också utkallad och synes ha tjänstgjort som någon slags fiskal och krigskassör. I ett i Pitkespaasi i Finland 1555 den 18 sept. daterat brev fick han och hans medbefälhavare order, att sända "till Jöns Monsson 10 rotar rörskyttar till att late antasta the bönder uthi Eurepe som icke haffwe velet följt Jacob Bagge in udi Rydzland etc." Vilken hemsökelse det ledde till är vi lyckligt ovetande om. Då var det tacksammare att resa till Stockholm efter pengar och fara omkring till manskapet med löner, även om de kom ett helt år i efterskott. (Brev 23/3 1557.)

Omhänderhavda medel måste också redovisas:

1558 9/1 Stockholm.

Till Hans Kyle och Niels Ryning, att "the skole giffve sigh till Kong:1 Maj:t medh the lönings register the i Finland hade".

Under kriget hade han en kortare tid befälet på Viborgs slott, och efter dess slut blev han utsedd till mönstringsherre. Han fick vara med och bevittna Gustav Vasas testamente och ständernas bevittning av detta.

Då var kung Gustav borta. Under Vasasönerna bekläddes Nils Ryning med flera framskjutna poster och uppdrag. Han blev kammarjunkare hos Erik XIV och var dennes legat i Ryssland två gånger, blev skeppshövitsman vid flottan och krigskommissarie. År 1570 blev han hertig Carls furstliga råd. Att även Johan III haft förtroende för honom visas av att han en tid var Erik XIV:s fångvaktare.

Någon fullständig förteckning över Nils Rynings gods är ej känd. Han ägde flera sätesgårdar och under dem ofta ett stort antal hemman inom samma socken eller härad. Här måste avstås från uppräknings av dem.

Han hade ej mindre än åtta barn: Olof, Peder, Axel, Bengt, Erik, Anna, Filippa och Kerstin.

Alla söner utom Bengt som tydligen dog i unga år, nådde bemärkta poster under kungarna Johan III och Karl IX. Av döttrarna blev Kerstin gift med amiralen Claes Hansson Bielkenstierna och mor till amiralen Nils Claesson Bielkenstierna, som genom sitt äktenskap kom i besittning av Stensholms säteri med underliggande i Hakarps socken. (Hanna Friberg: Stensholm.)

Flera av bröderna Ryning blev höga sjöofficerare. Den intresserade hänvisas till Zettersten: Svenska flottans historia.

Ur Codex Grensholmensis i Linköpings stiftbibliotek, släktanteckningar av Jakob Turesson och Ture Jakobsson (Bielke) samt Sven Ribbing.

— — —

"Anno 1578 påskadag (13/3) affsombnade then edle och welbyrdige man Nils Rynigh till Tyresjö och bleff begraven den 17 Aprilius uti Stockholms bykyrka i höga koren. Gudh hugswale hans siell uti den ewiga gläden och giffwe honom en salig upståndelse på yttersta dagen."

Bred- och Ymparegårdarna går till olika släkter.

Tidigare har antagits, att de två helgårdarna i Hakarpsbyn ännu på 1640-talet tillhörde släkten Ryning. En jordboks anteckning från 1640 anger Ebba Ryning som ägare till två gårdar. Tidigare jordböcker (före 1637) förvaras i Riksarkivet och ha ej varit tillgängliga. En J. A. Almqvist skrev under 1800-talet "Frälsegodsens i Sverige under stormaktstiden", varav några delar utkommit i tryck. Smålandsdelen blev ej färdig. Nu har den kompletterats och finns som korrektur. Kopior ur detta har gjort det möjligt att utfylla luckor i ägareföljden.

År 1562 står Nils Ryning som ägare till de båda Hakarpsgårdarna. Nästa anteckning är från 1600-talets början. Då är hans son Peder Ryning ägare till Ymparegården, medan Bredgården ägs av Seved Ribbing, en son till den Sven Ribbing, vars namn återfinns vid minnesorden över Nils Ryning, och som var gift med en dotter till Nils Rynings moster, Brita Bengtsdotter Lillie. De båda herrarna ha tydligen haft livliga förbindelser med varandra, inte minst i

statstjänsten. Hur överlåtelsen av Bredgården gått till — om Ryning, Nils eller Peder, sålt den till Sven eller Seved Ribbing, bytt den eller testamenterat den — är t.v. okänt.

Seved Ribbing och hans döttrar.

Seved Ribbing var nummer tre bland 15 syskon "som endast en gång åt gemensamt vid föräldrarnas bord". Om hans begåvning och framåtanda vittnar hans långa meritlista, som här endast kan antydas. Redan vid 36 års ålder var han lagmansdomhavande i Västergötland. Tre år senare blev han hovmarskalk. Han spelade en framträdande roll under maktkampen mellan kung Sigismunds och hertig Karls anhängare. Riksråd blev han 1604 och samtidigt "riksens överrättsmästare". Han slutade sina dagar som riksskattemästare 1613. Han var gift med Anna Gyllenstierna, dotter till Erik Karlsson Gyllenstierna, en ättling till fru Anna på Vinstorp, som lämnat flera gårdar i Hakarps socken i arv. Av deras sju barn blev döttrarna Christina (f. 1593) och Elisabet (f. 1597) båda kammarjungfrur hos drottning Christina. Båda verkade tilldragande för kungahusets manliga del. Vi ha sett, att Christina blev gift med Carl Carlsson Gyllenhielm, senare ägare till en gård i Hakarpsbyn. Elisabet blev maka (visserligen i hemlighet) till ingen mindre än hertig Carl Filip, Gustav II Adolfs bror. Deras dotter Elisabet föddes några månader efter hertigens död. Änkan gifte snart om sig nu med Knut Liljehöök. På 1650-talet fick hon ärva sin avlidna systers och svägers egendom, som var samlad under säteriet Klämmestorp i Järstorps socken. Gyllenhielm hade fått gården jämte några andra där och och i Sanderyds socken i det vederlag som tillerkändes honom för Bergqvara. Till detta lades de arvegods i Hakarp som han fick genom sitt äktenskap.

En rättelse. I ett tidigare avsnitt har gjorts gällande, att det var Lillgården i Hakarps kyrkby, som ägdes av Gyllenhielm. Då vi utgick från att jordbokens uppgifter 1640 var riktiga, enligt vilken fru Ebba Ryning ägde två hemman där och visste att hennes farfar ägt Bredgården och Ymparegården och att Cecilia Stenbock på Stensholm ägt Lillgården, dött 1626, och Gyllenhielm skrevs för en gård 1627, antogs, som vi tyckte på skäligen grunder, att denna gård var Lillgården, så mycket mer som de var ganska nära släkt (Gyllen-

hielms farmor var fru Cecilias moster) och hon snart stod utan bröstarringar. Att Lillgården sedan åter för en tid kom under Stensholm föreföll ej alldeles omöjligt att förklara genom de betydande jordbyten som en senare ägare till Stensholm, överste Erik Slatte, gjorde år 1670 med Elisabet Carlsdotter Gyllenhielm, som tidigare omnämns dotter till Carl Gyllenhielms svägerska. Emellertid visar Almqvist, att Jakob Skytte redovisat för ett halvt hemman i Hakarps kyrkby, lydande under Stensholm. Och han dog 1654.

Vi måste därför ändra vår uppgift. Det var Bredgården som Gyllenhielm ägde och räknade till Bergqvara nya friherreskap, även om det ej går att direkt utläsa i någon jordebok. (Där står t.ex.: Gyllenhielm en gård under Skålabro, senare Klämmestorp.)

Bredgården blir säteri: Av de gårdar, som fru Elisabet ärvt efter systemen och svågern, och som härrörde från deras far, Seved Ribbing, beslöt familjen Liljehöök bilda ett säteri. Knut Liljehöök, som varit både häradshövding och landshövding men tagit avsked ur offentlig tjänst 1648, hade säkerligen inga svårigheter att vinna gehör för ansökan. Sätersrättigheter beviljades därför Hakarps Bredgård, senare i jordeboken kallad Säteriet, år 1661. Som landbogods i hemsocknen lades därunder Baggarp, Eskilstorp, Gunnestorp, Ingelycke, två gårdar i Raten och Slögestorp, vilka förut hört under andra säterier, först Skålabro i Ljungarum och sedan Klämmestorp i Järstorp.

Nils Liljehöök. Det får kanske ej anses som ett alltför djärvt antagande, att föräldrarna vidtagit nämnda åtgärder för att bereda sonen Nils en ståndsmässig hemvist, när han återvände från fältlivet i det polska kriget. Emellertid dog modern 1662 och fadern några år senare, varvid sonen ärvde även fädernegods. Han skrev sig till Claestorp i Kyrketorps socken och Måsetorp i Sandhems socken, som båda ägts av fadern, samt Klämmestorp i Utvängstorps socken. Han skulle sålunda, om våra sagesmän (Almqvist och Elgenstierna) är rätt underrättade, innehaft två säterier med namnet Klämmestorp. Han synes därför aldrig ha bosatt sig på Hakarps säteri utan drev det som s.k. ladugods under Klämmestorp (vilketdera är inte alldeles klart.) Med ladugods förstods, att gården skulle drivas i "egen avel", satte man dit en landbonde, kunde privilegierna indras. Nils Liljehöök, som 1663 utnämns till överstelöjtnant vid Västgöta kavalleri-

regemente, synes snart ha drabbats av ekonomiska svårigheter och därtill — eller kanske därför — av äktenskapliga bekymmer. Hust-run, friherrinnan Brita Leijonsköld, levde från 1666 jämte deras sex barn skild från mannen. "Hon blev illa hanterad av sin man." Liljehöök bytte 1673 bort Klämmestorp i Järstorp mot en mindre gård och fick 2.442 daler silvermynt i mellangift. Samma år pantsatte han Hakarps säteri till Per Ribbing mot en obekant summa. När den stora reduktionen satte in, har han blivit alldeles barskrapad. Kungl. Maj:t beviljade på begäran av änkan vid hans död 1692 600 daler silvermynt till hans begravning. De anslogs ur "hans sekvesterade egendom".

Ymparegården. Alla Nils Rynings efterkommande i första led var borta 1620. Antalet barnbarn var ej stort. Sonen Peder, som ärvde Ymparegården och behöll den till sin död 1613, hade fem barn, av vilka de två sönerna gick bort ogifta. Döttrarna blev ingifta i släkterna Cruus, Bagge och Soop. Ingeborg, som var gift med Jesper Andersson Cruus, avled 1672 som en av de sista i ätten.

Liksom flera av de sista Ryningarna hörde Peder till de högst uppsatta i landet. Han blev riksråd, ståthållare på Stockholms slott m. m. och var t.o.m. regentens ställföreträdare. Hans stamgods var Lagnö i Södermanland, och det kan noteras, att han även skrev sig till Ryningsholm i Höreda socken i Jönköpings län. Denna gård, som ursprungligen kallades Sjustad och i längderna mest benämndes så, hade av Ryningarna gjorts till sätesgård.

Ebba Ryning föddes 1595 på Lagnö. Hon var liksom Seved Ribbings båda döttrar hovfröken hos Carl IX:s gemål, drottning Christina av Holstein-Gottorp. Denna dog 1625 men skall dessförinnan, den 8 oktober, ha gjort bröllop för sin hovfröken på Nyköpings slott. Ebbas make hette Göran Soop, kapten vid Jönköpings regemente 1624 och Östgöta regemente 1625. En kusin till Ebba har varit gift med Elsa Soop. Släkten kom från Västergötland, där Stora Bjurum ägdes av dess medlemmar. När det 30-åriga kriget nådde Sverige, blev också Göran Soop, som nu blivit bofordrad till överstelöjtnant, utkommenderad. Hans krigarbana slöts 1632 i Magdeburg, sedan han smittats av pesten. Efter makens död återtog Ebba hovtjänsten och skall ha varit hovmästarinna hos den unga drottning Kristina. Hon avled 1642, 47 år gammal.

Ebba och Göran Soop hade en enda dotter Christina Soop, född 1627. När denna miste sin mor, var hon 15 år gammal, men fick samma år gå i brudstol med den 12 år äldre Johan Oxenstierna, greve av Croneborg, friherre till Kimito, herre till Edö och Stjärnsund (vid Askersund). Hans namn återfinnes i Jordebok 1651 för "en gård" i Hakarps by. Nu vet vi, att det var Ymparegården. Greve Oxenstierna, som var född i Östergötland, kom att få sin verksamhet förlagd till Norrland. Han blev överste vid Hälsinge regemente, landshövding över Gävleborgs, Hudiksvalls och Härnösands län och slutligen guvenör över Västernorrland 1660. Han dog barnlös 1665. Änkan lät uppbygga ett präktigt gravkor i Askersunds landsförsamlings kyrka. "Han lät uppsätta milstolpar av sten i hela Västernorrland ända upp till Torneå."

Följande år gifte Christina Soop om sig med sin syssling riksrådet och generalguvenören Gustav Soop av Limingo, som är skriven för Ymparegården på några ställen i jordeböckerna. Se f.ö. text till bild. Även detta äktenskap var barnlöst. Fru Christina dog 1677 och mannen två år senare. Bland dödsbodelägarerna återfinns bl.a. flera avkomlingar till Ebba Rynings systrar av släkterna Fleming, Bagge och Cruus. De sålde Ymparegården den 20/7 1683 för 200 riksdaler specie till assessor Petrus Humble.

Lillgården. Till Cecilia Stenbocks arvegods i Hakarps socken hörde ett halvt mantal i Hakarps kyrkby, Kikstorp, Knutstorp, Smedstorp, Svineryd och Vassarp. De hade alla ingått i mormodern Ebba Vasas godsinnahav. När Cecilia gifte sig med Gustav Johansson (Tre Rosor, död 1566) lades gårdarna under Stensholm. Fru Cecilia förvaltade godset efter barnens död i unga år länge för sonsonen Johan Stensson. Sedan han dött 1612 utan arvingar återgick egendomen till henne. Johan Stenssons änka, Gunilla Nilsson Gyllenstierna, bytte 1617 till sig godset av Fru Cecilia mot Haga i Uppland. Hon hade året förut gift om sig med amiralen Nils Claesson Bielkenstierna (som förut nämnts dottersson till Nils Ryning).

Anna Nilsson, deras enda barn blev föräldralös i unga år.

Hennes man, Jakob Skytte, utökade godset.

Efter hans död 1654 gick på grund av familjens iråkade svåra öden en stor del förlorad.

Lillgården tillhörde godset även under hans dotters tid. Hon gifte sig med översten Erik Slatte. En tid efter hennes död (1673) såldes nämnda gård till assessor P. Humble för 625 riksdaler silvermynt.

För närmare uppgifter om ovannämnda familjer och deras hårda öden se Hanna Fribergs uppsats om Stensholm i "Medel. fr. Norra Smålands fornminnesförening" 1919.

De tre gårdarna förenas och blir ett säteri

Almqvist nämner i företalet till första delen av "Frälsegodsens under stormaktstiden" på tal om jordeböckernas pålitlighet, att slentrian och förbiseende ofta orsakade felaktigheter. Men uppgifter undanhölls också avsiktligt eller ignorerades av myndigheterna. "Gällande privilegielagstiftning framkallade sålunda transaktioner, som avsåg att åt en ofrälse bereda tillfälle att själv utnyttja en pant, som hans insolvente gåldenär till namnet behöll".

När Säteriet (Bredgården) enligt ovan pantsattes till P. Ribbing, kan det ifrågasättas, om denne var den verkliga långivaren.

Ur 1672 års jordebok noteras: (om Hakarpsbyn)

Hr Gustaf Soop:	Lars i Hakarp
2 årliga hästar	—:19:8
2 konungs hästar	—:12:19
Sätesgård:	Måns i Hakarp
även: ladugods	2 årl. hästar
under Klaemmestorp	2 kon. hästar
Nils Lilliehöök	Sven i Slögestorp 2 gårdar i
Hit räknas även	Hallen (Raten?)
1675	
Herr Gustaff Soop	Hakarp Ympareg:d
Assessor Peter Humble	Slögestorp
Herr Gustaff Soop	Stuestorp
Ass. Peter Humble	Ingelycke

Förutom stor skillnad i uppställning och antal uppgifter, ser vi att i den andra tabellen "Sätesgård" uteslutits men för de utjordar, som beskattas tillsammans med huvudgården har 1675 Humble antecknats som ägare. Eftersom Liljehöök efter lånetiden säkert ej kunnat lösa panten, har den tagits i besittning av innehavaren av skuldebrevet, Peter Humble. Almqvist anger, att detta skett före 1675.

GUSTAF SOOP, friherre, riksråd. Född 1624, död 1679. Hovman hos drottning Kristina. Landshövding i Örebro, Värmland. President i Reduktionskollegiet m.m. Efter faderns död 1653 övertog han Limingo friherreskap i Finland på omkr. 130 mantal, Stora Bjurum i Västergötland och Mälsåker i Södermanland. Genom giftermål, köp och byten utvidgade han ansevärt sina besittningar: Stjärnsund vid Askersund, Granhammar i Uppland.

Gift 1) med sin syssling friherrinnan Margareta Horn av Marienburg; 2) med sin syssling Christina Soop.

Det ståtliga gravkoret i Skara domkyrka är rest över hans bror ryttaröversten Erik Soop.

Det var också 1675, närmare bestämt den 23/4, som Humble av fru Beata Skytte på Stensholm köpte Lillgården. Köpesumman 625 rd i silver. 1677 är antecknat om denna gård: "Assessor Peter Humble och hans fru Elisabet Brunnsberg hade köpt gården av sal.

Erik Slattes barn. Den ligger under säteriet så belägen, att den efter behag antingen kan brukas under rå och rör eller alldeles raseras." Han hade emellertid redan 1676 avhyst och inlagt gården i Bredgårdens säteri. Då utsträcktes privilegierna till även denna gård. Humble fick fasta på den 11/2 1678.

Sist kom turen till Ymparegården. Som nämnts köpte Humble den av Christina Soops sterbhus den 20 juli 1683 för 200 riksdaler specie. Han fick lagfart på den den 14/10 1685. Sätessprivilegier hade medgivits 1684, men den brukades troligen ej länge som eget säteri. I Hakarps kyrkby fanns därefter endast två gårdar: Säteriet och Prästgården.

Petrus Humble

I "Kongl. Götha Hofrätts Proto-Notarier", en matrikel från 1799 är Humble upptagen som n:r 46 bland assessorer:

"Advokatfiskal d. 3 Sept. 1664; Assessor d. 17 Jan. 1675, introducerades d. 27 Maji 1675; miste tjänsten d. 23 Maji 1683. G. med Elisabet Brunsberg, Dotter af N:r 25 bland Assessorer, lefde Enka och begrovs i Jönköping d. 30 Maji 1697.

Son af Kyrkoherden i Gränna Haquinus Nicolai Humble, död 1661, samt Anna Jonasdatter Palmgren. Soneson af Nils Larsson Humble och Ingrid Nilsdotter."

Humble, som ägde gods i Hakarp från omkring 1675 till någon gång i början av 90-talet, ägde genom sin hustrus arv en gård vid Stora torget i Jönköping. Stig Stenström har därför i sin uppsats "Kvarteret Sjökadetten" (Gudmundsgilletts årsbok 1954) behandlat hans liv och förhållanden. Uppgifter om honom finns även i Jönköpings Historia och i Lindstams Huskvarna Krönika.

Någon tid har han även varit bosatt på Säteriet. I Hakarps begravningsbok läses:

"12 april 1681 begrovs högaktige assessorn Petrus Nicolaus Humbles son."

(Uppgiften förmedlad av Gottfrid Granemyr.)

En av Humbles söner blev biskop i Växjö. Vid avslutningen av en visitation uttryckte han tacksamhet för sina barnaår i denna bygd och skänkte en summa pengar till kyrkan. (Möllerström: Fyra biskopsbesök i Hakarp i Hakarps krönika 1964).

Redan under sin assessorstid har han börjat syssla med egendomsaffärer. Konjunkturerna var gynnsamma för den som kunde skaffa likvida medel. För att rädda undan reduktionen värdefulla, dyrt — ofta allt för dyrt — bebyggda egendomar nödgades många realisera eller pantsätta "strögods".

Humble, som lämnat akademien med höga betyg och fått goda vitsord för sin fiskaltjänst, synes ha kunnat förvänta en tryggad bana som ämbetsman. Karl XI hade lovat honom plats som häradshövding, så snart en sådan blev ledig. Men det blev annat . . . Den 23 maj 1683 blev han, Gustaf Queckfeldt samt ännu en assessor vid Göta hovrätt genom konungens dom avsatta från sina ämbeten. De hade gjort sig skyldiga till ett felaktigt domslut. Därefter var Humble helt beroende av sin mäklar- och advokatverksamhet. Målet för hans strävan tycks ha varit att skaffa sig och sina barn egendomar, av vilka de kunde få sin försörjning. I Värmland köpte han företag, där hans söner blev brukspatroner. (Hans svärmor var borgmästardotter från Karlstad.) Medel skaffade han dels genom lån, dels — av allt att döma — genom att beträda den farliga vägen att "låna" av anförtrordade värden. Ungefär samtidigt med förvärvet av Ymparegården köpte han också Eskemålen i Lekeryd. Några månader senare fick han en allvarlig anmaning "att leverera ifrån sig" vissa revisionspengar. Humbles mest betydande förlagsman synes ha varit assessorn vid Likvidationskommissionen Nils Weinheim, adlad Hägerflycht, troligen bosatt på Göransbergs säteri, som han ägde och brukade från 1681, vilken han slutligen var skyldig 2.500 daler silvermynt, mot pant i Humbles fasta egendom. I början av 90-talet nödgades Humble avyttra Säteriet till fordringsägaren. Härefter vistades Humble borta på affärsresor, ofta i Stockholm. Frun bodde i gården i Jönköping, där hon drev en liten handel. Uttrycket "hon levde änka" i matrikeln får väl läsas med betoning på "levde", eftersom hon aldrig var änka. När hon dog, i början av år 1697, var Humble i Stockholm. I mars blev han åtalad, för att han "sin salig hustrus lekamen till dess vilorum i rätten tid ej skall hava komma låtit." Begravningen ägde rum den 30 maj. I augusti samma år var också Humble borta. På grund av oredovisade uppdrag och andra skulder lades hans egendom under kvarstad. Beslaget hävdades först 1701.

På Hakarps kyrkogård stod senare "den timmesten som 1698 för-
ärats av assessorn sahl. Hr Petri Humbles resp. Hrr arfwingar."
(Lindstam.)

Säteriet övergår till släkten Hägerflycht.

Ur Tveta härads dombok:

"Anno 1691, den 12, 13, 14 o 15 okt. ordinarie laga höstting höltz
i Tveta hd . . .

— — — — —
*Upplästes Assessorns Petri Humblex köpebrev å Säteriet Hakarp,
som består av Bredgården en hel, Ymparegården en hel, Lillegården
1/2 med underliggande gods, Gunnestorp 1/2, Slöstorp 1/2, Ingelycke
1/4, Baggarp 1/4, Eskilstorp 1/2, Backagården i Raten 3/4, Västerg.
ibidem 1/2, Hulegården ibidem 1/2, Eskemålen 1/4, Holma 1/2, dock
Crono utjorden i Holma som kallas Finnehemmet aldeles undantages,
som honom intet tillkommer utan bönderna skatta därför till kronan,
som är sålt för sextusen daler silvermt efter köpebrevet. Dat Stock-
holm 25/8 1691, och såsom vittnen underskrivet av Vice Presidenten
wälborne Hr Håkan Fägerstierna o. Sekreteraren Jakob Wattrang."*

Detta protokoll, som är ordagrant återgivet ur domboken, ger som
synes ingen klarhet om vem som är köpare eller säljare. Onekligen
verkar det som Humble vore köpare. Stenström har också tolkat
det så, men hans förmodan, att säljaren vore "det Soopska sterb-
huset", kan enligt vad som här tidigare visats, ej vara riktig. Alm-
qvist säger, att det var Hägerflychts köpebrev: ". . . och i själva
verket kunde han (Hägerflycht) uppvisa ett nytt salubrev (sic),
daterat 1691 25/8 och ställt på honom själv. Priset var denna gång
6.000 daler silvermynt" . . . Humble hade nämligen försökt rädda
egendomen åt familjen genom att sälja den till sin måg kapten Nils
Lejondahl *) 1690 (enl. Almqvist, enl. Stenström 1691) för 1.400

— — — — —
*) Humbles enda dotter Beata Maria blev gift med en officer vid namn Nils
Mörck, som sedan kallades Mörkendahl. Denne avancerade till major och
adlades med namnet Lejondahl. Humble köpte efter försäljningen av Hakarp
av "sin kollega och olycksbroder Gustaf Queckfeldt" på Stensholm Amarp i
Hakarp, Nilsamålen i Bankeryd, Aranäs och Målaklev i Gränna för 600 d.s.m.
Aranäs skänkte han troligen till dottern. Medlemmar av familjen Lejondahl
ägede Aranäs till slutet av 1700-talet.

riksdaler, mot vilket Hägerflycht protesterat, emedan han som innehavare av en fordran på 2.500 d.s.m. med pant i Humbles fasta egendomar ansåg sig ha prioritet. Den i protokollet åsyftade handlingen kan därför tänkas ha varit Humbles återköp från Lejondahl. Frågan är av intresse för spörsmålet om Hägerflycht verkligen betalt 6.000 d.s.m. för godset. Då 1 riksdaler 1630 gällde 1,5 daler silver och 100 år senare 6, var kanske skillnaden i pris ej så stor.

Vare därmed hur som helst, så fick Hägerflycht lagfart på Hakarps säteri underlydande 21/6 1693.

Nils Hägerflycht hörde till den nyetablerade (och nyrika) adel — ofta av utländskt ursprung, — som tog de gamla ätternas plats som innehavare av höga ämbeten inom statsförvaltningen och som storgodsägare. Han var född 1635 i Kristianstads län och började sin bana som hovmästare hos några riksråd, blev sedan militär och avancerade till kapten för ett kompani skånska dragoner. Redan 1660 lämnade han officersbanan för mer lönsamma sysslor. Först blev han inspektör över småtullar och acciser i Skåne, Halland och Blekinge och samtidigt underståthållare i Kristianstads län och 1679 överinspektör för de nämnda tullarna i hela Sverige och Finland. Som ledamot i reduktionskommissionen, där han blev assessor 1686, kunde han lätt få uppslag till gynnsamma fastighetsaffärer. Utom Göransberg och Hakarp hade han förvärvat säteriet Hanestad.

I Hakarp är Nils Hägerflycht mest känd för sin generositet mot kyrkan. Han lät på egen bekostnad uppföra en ny kyrkobyggnad — det skall ha kostat honom 6.000 daler silvermynt förutom en del material och insatsen av hans dagsverksskyldiga landbönder, vartill kom inventarier.

Vid denna tid skingrades Hakarpsbyn. Prästgården flyttades till sin nuvarande plats — de gamla husens brandfarlighet nära kyrkan påtalades. Säteribyggnad uppfördes på Bredgårdens tomt, medan ekonomibyggnaderna förlades till Ympare-lyckan, där Ymparegården haft sin tomt.

Hägerflycht dog 1702 och begrovs i kyrkan, där han förbehållit sig och sin ätt gravplats.

Av barnen, sju till antalet, övertog dottern, Catharina Margaretha, först Hakarps säteri, medan äldste sonen fick Hägerstalunds säteri (Förut Hanestad).

Catarina var gift med generalmajoren Alexander Hummerhielm, som från menig soldat stigit i graderna och blivit adlad.

När hon dog 1736 övergick Hakarps säteri till Nils Hägerflychts son Arvid Hägerflycht, liksom fadern ämbetsman, vid sin avgång förärad med titeln landshövding. Han dog 1751 i Stockholm och gravsattes i det Hägerflychtska gravkoret i Hakarps kyrka.

Kyrkoherde Harald Möllerström har gett en utförlig och intressant skildring av Nils Hägerflycht och hans ätt i denna krönika, årg. 1967, till vilken här hänvisas.

Arvid Hägerflycht hade två döttrar. Den ena, Helena Christina, f. 1701, blev gift med Johan Teet till Tånga i Ekeby socken (Uppsala l.) och Runöholm i Edebo socken. Hans släkt kom från Finland — ursprungligen från Skottland. Den kallades före adlandet Teit — i Finland Teitonen. Johan Teet var hovman hos kung Adolf Fredrik och slutade som hovmarskalk. Han dog 1752 medan hust-run överlevde honom till 1786.

Ägare till säteriet blev sedan sonen Arvid Johan Teet, född 1720, död 1799. Även han var hovman, slutligen kammarherre. Ännu 1799 är han registrerad som ägare.

Dessa människor bodde aldrig på Hakarp utan skötte egendomen liksom Göransberg med hjälp av förvaltare. Flera medlemmar av en familj som hette Vibohm skötte denna syssla.

I slutet av 1600-talet bodde i Hakarp militärer med namnet Rappholtz. Wassarp ägdes 1681 av överstelöjtnant Hans von Rappholtz. En överste Rappholtz begrovs i Hakarp 1680 (Granemyr). Någon gång efter 1713 såldes Låxarp till fru Anna Hedvig Rappholtz. Hon var gift med en Samuel Wibom. Det är troligen söner till dessa, Åke och Sam Reinhold Vibom, som efter varandra förvaltat Hakarps och Göransbergs säteri fram till 1785, då Sam Reinhold avled.

Om Sam Reinhold vet vi, att han var född 1711 och gift med Christina (Maria?) Ulmgren, som enl. Lindstam också innehaft förvaltarskapet.

Deras son Åke Reinholdsson Vibohm var född 1750 och dog 1812, blev hovrättskanslist och titulerades sekreterare, 1792 är han antecknad för Hakarp (Granemyr), 1794 för Göransberg. Han köpte 1792 Bråneryd av E. G. Queckfeldt och uppförde den ståtliga men nu

något förfallna mangårdsbyggnaden där. F.ö. ägde släkten andra gårdar i Hakarp t.ex. St. Tokarp.

Gränsdragning.

En ganska stor förändring i säteriets förhållanden under 1700-talet hängde samman med en ny gränsdragning mot söder, där Stensholm och Fagerslätt stöta intill.

Ägaren till Stensholm (dit Fagerslätt hörde) hade hos landshövdingen begärt, att rågångarna mellan hans egendom och dels Göransberg, dels Hakarps by skulle uppgås och avmätas. I Hakarps by ingick prästgården, eljes hörde allt där till säteriet. Ägare till såväl Göransberg som Hakarps säteri var Helena Hägerflycht, dotter till landshövding Arvid Hägerflycht, som avlidit 1751 och änka efter hovmarskalken Johan Téet (död 1752).

För Hakarps del förrättades denna uppmätning den 4 juli 1753, av lantmätare Carl Edberg med två nämndemän. Godsägaren på Stensholm företrädde av sin son auditören vid Göta hovrätt Samuel Gustav Queckfeldt, fru Hägerflycht av mantalskommissarien Åke Gabriel Statz och prästgården av "proben" Anders Ståhl. Dessutom hade Queckfeldt inkallat ett par vittnen från orten.

Man började vid ett ställe, där Gunnestorps, Ratens, Stensholms och Hakarps ägor sammanstöta. Till en början rådde inga meningsmotsättningar. Marschen gick i västlig riktning förbi Hästhagsberget (nu Sotåsberget), hakarpstorpet Källerödjan, strax väster därom, med Stensholms "Diurgårdsmåse" i söder. Vid en punkt, där gärdesgården svängde åt sydväst skulle enligt ett vittne (faktorismeden Måns Kilgren) funnits ett gränsmärke. Färden ställdes emellertid fortfarande åt väster norr om Bråtåkershagen och Stora Bråtåker till ett stenrör, där en flat sten skulle legat. Nu var den borta. Det gjordes gällande att härifrån en lantmätare Hagman år 1725 gjort mätningar, västerut över torpet Lyckorna, "Kvarnkriken" och Södra Hägnen mot Huskvarna Norregård. Befintligheten av skiljestenen på höjden ovanför kvarnen bestyrktes med vittnen. Vittnesmålet antecknades på kartan. Beträffande Hagmans mätning 1725 visades dock ingen karta eller annat dokument. Nästa märke var en jordfast sten inne på Södra Hägne gårde, "varpå tvenne stenar liggia, den ena till anseende som ett hierta then andra något flat med en vass

kant. Huilken besticker sig in uthi then sten av hierta formen". På kartan antecknades, väl för att styrka märkets höga ålder: "Hiermärket med Måssa Öfverväxt". Så fortgick rågångs-marschen i rak linje tills man kom till gränsen mot Huskvarna.

Återvägen togs efter de befintliga gärdesgårdarna. När man kom till hörnet av Bråtåkershagen yrkade Queckfeldt att gränsen skulle dras efter den först uppgångna linjen, med undantag för bråtåkermarkerna, som han uppgav av förre possessoren till Stensholm förunnats prästegården, om vilka han således ej hade någon talan. "Probsten", så lugnad, blandade sig ej i den följande diskussionen.

Fru Hägerflychts ombud däremot yrkade, att den utefter gärdesgårdarna uppgångna rågången skulle gälla som gräns. Han var tydligen mindre väl förberedd än motparten, kunde inte uppvisa några märken och hade inga vittnen, utan kunde endast stödja sig på gammal hävd. I protokollet kan man läsa mellan raderna, att han därvid påpekat, att en hage i det omtvistade jordstycket kallades Ymparegårdens äng, ett namn, som måste härleda från tiden före sätesbildningen. Härtill genmålde Queckfeldt, att Ymparegården "i den förra tiden legat under Stensholm", vilket förklarade saken. Hakarpsombudets svar visar, att han ej känt till att det var Lillegården, som en tid hört till Stensholm, medan Ymparegården till början av 1600-talet haft samme ägare som Bredgården och därefter fram till sätesbildning haft Peder Ryning, Ebba Ryning, Christina Soop och friherre Gustav Soop som ägare. Ej heller har han känt till 1637 års karta över Hakarps by i "Bergqviara nya friherreskap", som kunnat styrka gammal hävd för en större del av den omstridda jorden.

Lantmätaren med nämnden resolverade, att han ej hade annat att göra än följa påvisade råmärken, och beviljade helt Stensholmspartens yrkande. Mantalskommissarien Statz protesterade å sina herrskaps vägnar "på det högsta" men därvid tycks det ha stannat.

Hakarps säteri förlorade härigenom omkring 15 hektar mark, därav torpen Lyckorna, som lades under Stensholm som dagsverkstorp.

Fru Hägerflycht förde saken till domstols prövning, och tvisterna avgjordes slutligen genom Göta hovrätts dom den 15 maj 1781. I den fastställdes en mellan ägarna av Hakarps och Stensholms säterier ingången förlikning, som innebar att rågången i huvudsak skulle

förbli såsom 1753 års karta utvisar, endast med förbehåll att den vid Hakarps s.k. Bråtåker bleve rubbad. Gränsen synes vid kvarnberget dragits österut i en något sydligare riktning varvid några hektar mark återvanns till Hakarps säteri. Däremot fränkändes Prästgården, som 1753 fått utfästelser om "orubbat bo", sin Bråtåker och Bråthage.

Hakarps by skiftas.

Efter sammanslagningen av de tre "privata" gårdarna i slutet av 1600-talet bestod Hakarps by av endast två enheter: säteriet, frälsejorden och prästgården, kronojorden. Men de hade sina ägor blandade med varandra. Sålunda hade prästgården mark vid gränsen mot Smedstorp, medan säteriet hade åker, äng och betesmark vid Sotåsen.

Skiftesverket, som påbörjats på 1700-talet, nådde byn Hakarp 1799. Då förordnade Konungens Befallningshavande den 8 april, att byn skulle storskiftas, d.v.s. jorden skulle omskiftas så, att varje gård fick sina ägor samlade i ett stycke.

Förrättningen började den 6 sept. Lantmätaren Jonatan Montelin ledde den. Närvarande: Kronans ombud kronobefallningsman Adolph Bråkenhielm, domkapitlets pastorsadj. Samuel Åstrand, säteriets ägare gen.adj. F. M. Aminoffs ombud sekreterare Åke R. Wibom, för prästgården kyrkoherde Johan Filén och församlingens ombud major G. Queckfeldt. För angränsande gårdar rörande rågångarna svarade endast Queckfeldt för Stensholm och Fagerslätt och Wibom för Smedstorp, som också tillhörde Aminoff. Handräckning för det omfattande mättningsarbetet utsågs.

Följande dag började mätning och kartläggning av åkerjorden. Det pågick till den 15 sept., då den avbröts. Vädret hindrade sedan, att man fortsatte denna höst. Året därpå fortsattes förrättningen från den 13 till den 26 maj, då resten av åker samt äng och övriga ägor avmättes och kartlades. Sistnämnda dag fastställdes och kartlades även rågångarna.

Nu gjordes nytt avbrott, sedan sekr. Wibom anmält att hans "principal" ville frampå sommaren komma tillstädes och själv följa grundläggningen av storskiftet.

Avsnitt från storskifteskartan 1799.

Han kom ej. Den 13 okt. började en ny förrättningsomgång. Förutom de tidigare uppräknade ombuden, hade lantmätaren kallat som nämnd bönderna Jonas Gabrielsson i Hökhult och Sven Månsson i Kikstorp.

Ett drygt arbete var redan undanstökat. Varje åkerlapp, äng och hage var uppmätt och avritad på kartan. Nu skulle de värderas efter kvalitet. Bedömningen måste nu byggas på jordinnehavarnas egen uppfattning, "och förmantes vederbörande att så mycket mera åsidosätta all slags egennytta som den lätteligen kunde leda till förlust". Ett visst lottningsförfarande skulle komma till användning.

Varje enhet på kartan försågs med nummer. Det blev över 80. Den bästa åkerjorden beräknades ge 6:te kornet därefter 5,4 ner till 2 kornet. För ängarna uppskattades antalet stackar hö pr tunnland. Även beteshagarna poängsattes från 1 till 6. I "föreningsskriften" där nummer och areal var antecknade infördes så efter hand dessa jämförelsetal, som multiplicerade med arealen gav en poängsiffra

för varje nummer. Meningen var, att efter byte av marker delägarna skulle ha samma poängsumma som förut.

Om principen var man ense men annars rådde många meningsmotsättningar. Slutligen kompromissade lantmätaren fram förslag. Skiftet fastställdes 2 juni 1801 av Tveta häradsrätt.

En följd av skiftet var, att torpet Källerödjan flyttades till sin nuvarande plats.

På kartan kan bebyggelse och vägar vid denna tid utläsas och med hjälp av "föreningsskriften" namnen på olika åkrar, ängar och hagar. Några av dessa används väl än i dag, men vem vet nu var Yxa, Oxelåker, Våkerydsängen eller Pers hage var belägna?

Ryska bojarättlingar ägde Hakarp i början av 1800-talet.

Vi börjar avsnittet om de båda Aminoff med en liten historisk utflykt.

I början av 1600-talet var det krig mellan Sverige och Ryssland. Den svenske generalen Evert Horn erövrade många ryska fästen. 1612 belägrade han Ivanogorods fästning, som försvarades av Feodor Aminoff till Gluckhau, Obscova, Barv och Pleisnowitz, bojar och ståthållare på fästningen. Efter ett tappert försvar måste han den 3/12 uppge densamma av proviantbrist. Han, hans söner och en truppstyrka — de s.k. svenska kosackerna — övergick i svensk tjänst.

Det blev en mycket stor svensk och finsk adelssläkt. Svenska adelns ättartavlor upptar 128 tabeller, som tar 33 hela sidor i anspråk. Kapten Tonnes Aminoff har i en bok: "Släkten Aminoff" berättat om dess öden. De flesta av ättens män blev militärer, som deltog i krigen under 16- och 17-hundratalen. Flera stupade i striderna. Reduktionen drabbade en del familjer hårt.

Feodor Mauritz Aminoff hörde till den svenska grenen av släkten och härstammade i sjätte rakt nedstigande från den ovan nämnde bojaren. Han var född 28/4 1759. Fader: generallöjtnanten Karl Mauritz Aminoff, moder Anna Ebba Wrangel till Lindeberg.

Han blev 19/1 1765 (icke sex år gammal!) volontär vid livgardet, 1774 (15 år) fänrik vid Livkompaniet. Efter några år gick han i fransk tjänst och blev 1778 second-lieutenant vid regementet Royal Suédois, och befordrades då också till löjtnant vid Aminoffs kom-

pani av Livgardet, steg till kapten i Frankrike, innan han 1784 återvände till Sverige. Under Gustav III:s ryska krig kom han 1788 över till Finland som kapten och kompanichef. Han bevistade 1789 Stora flottans expedition och deltog i slaget vid Svensksund 1790, där han kommenderade 200 man av livgardet på "Starkodder" och utmärkte sig "för särdeles tapperhet". Samma år kommenderades han som major på Sveaborgs fästning och blev 2 år senare generaladjutant av Flygeln. Ännu två år senare placerades han som överstelöjtnant vid Upplands regemente, "varför han utom sin kaptens lön skulle i ett för allt erhålla på extra stat 500 riksdaler". År 1805 blev han generaladjutant och överste i armén samt fick på egen begäran avsked 1807.

Han gifte sig 20/12 1789 på Åbacksnäs i Östergötland med stiftsfröken Katarina Charlotta Téet, dotter till kammarherre Arvid Johan Téet. När den sistnämnde 10 år senare avled, kom Hakarps säteri genom arv till familjen Aminoff. År 1794 föddes dottern Anna Charlotta, som även hon blev inskriven vid "Vadstena adliga jungfrustift", en inrättning för utbildning och försörjning av adliga frökningar, förlagd till Vadstena slott, som K. Mat:t 1738 upplät för ändamålet. Planerna för anstalten kunde av medelsbrist aldrig fullföljas, utan det stannade vid utdelning av bidrag ur anstaltens fonder till ogifta adliga damer. Men Anna Charlotta behövde aldrig ta fonden i anspråk. Hon gifte sig nämligen 5/8 1817 på Åbacksnäs i Gryts socken i Östergötland med sin frände Johan Fredrik Aminoff.

En kämpe från Finska kriget var ägare till Hakarps säteri.

Johan Fredrik hörde till den finska grenen av bojarättlingarna. Han var född i Åbo län den 8 aug. 1786. Redan som minderårig inskrevs han som volontär vid Björneborgs regemente och blev 1800 antagen som kadett vid Hainiemi militärskola samt utexaminerades därifrån 1804 med fänriks grad men utan anställning. Följande år blev han vargeringsfänrik (ungefär = i reserven) utan lön. Först 1807 blev han 2:dre adjutant med lön vid Karelska jägarkåren.

"Och så bröt kriget ut." I detta deltog flera av släkten Aminoff, varav en överste. Johan Fredrik var först brigadadjutant vid 4:de brigaden av norra finska armén, sedan löjtnant vid Karelska jägarkåren. Han "gjorde vid alla tillfällen Savolaxbrigaden heder" och omtalas i rapporterna för sin tapperhet och hurtighet. Han deltog i

"affärerna" vid Revolax, Lappo, Mångijärvi, Ruona, Salmi m.fl. Särskilt omnämnd blev han efter striderna vid Alavo, då han fick guldmedalj för tapperhet i fält, och vid Oravais.

Efter nederlaget kom han över till Sverige och blev 1810 placerad vid Västgöta regemente. Han deltog även i 1814 års krig mot Norge och deltog där i flera träffningar.

Han var en tid lärare vid Karlberg och ledamot av Krigsvetenskapsakademien. År 1822 fick han överstelöjtnants avsked och fick titeln hovmarskalk. Sina senare år ägnade han åt riksdagsarbete, mest på den finansiella sidan.

När hans svärmor Catarina Charlotta, f. Téet, avled 1827 ärvdes Hakarps säteri av den yngre familjen Aminoff. Johan Fredrik dog 1858 vid ett besök i Finland, Anna Charlotta i Stockholm två år senare. De var barnlösa.

Hakarps säteri upphör att vara ett adligt släktgods.

År 1843 sålde makarna Aminoff säteriet till inspektoren på Stensholm C. Svanfelt. Denne, som var född 1794, var gift med Ulla v. Lieven. Han uppförde den nuvarande huvudbyggnaden, som stod färdig 1844. Samma år avled han endast 50 år gammal. Hans gravsten var inom ett järnstaket upprest på norra sidan av kyrkan. (Se härom och den muntliga traditionen om Svanfeldts död i Eskil Lagos uppsats "På Hakarps kyrkogård" denna krönikas årgång 1948.)

Änkan övertog gården, som sköttes dels med inspektorer och senare arrenderades ut. Brukaren hette 1856 insp. A. Lundin.

Makarna Svanfeldt hade två döttrar, Ulrika Sofia och Jenny. Den sistnämnda ärvde gården. Hon blev 1868 gift med kaptenen vid Smålands regemente August Lars Kinnander. 1875 uppfördes ladugårdsbyggnaden, som ännu kvarstår. Kinnander dog 1880, endast 45 år gammal, och är begravd på Hakarps kyrkogård. Fru Jenny Kinnander ägde och bodde på gården med sina döttrar, Ruth (f. 1869, g. m. hovrättsrådet A. N. Romberg) och Jenny Elisabeth (Lizie) f. 1873, g. m. sedermera häradshöv. F. O. Nyman). Om förhållandena på gården i slutet av 1800-talet se annat avsnitt.

Bebyggelsen vid denna tid framgår av ansökan om inträde i Brandstods-Bolaget 22 nov. 1882.

N:r 1 Boningshus 38¹/₄ alnar l., 17¹/₄ alnar br., 7¹/₄ aln högt,
1 vån., 13 rum, nybyggt 1844 med gavelkamrar:

stenfot	200	
stomme	4.800	
yttre tak	2.000	
inrede, dörrar	5.000	12.000
N:r 2 (öster) flygel 29 x 15 ³ / ₄ aln, sex rum	3.330	
N:r 3 2 rum + sädesloft ovanpå	2.500	
N:r 4 Drängstuga 30 x 10	2.000	
N:r 5 Bod 22 x 11	1.200	
N:r 6 Vedbod 13 x 8	200	
N:r 7 Svinhus 17 x 7,5	100	
N:r 8 Ladugård 105 x 29	10.000	
N:r 9 Smedja 10 x 6	80	
Lösegendom, ägarens	8.000	
„ tjänare	400	

Jenny Kinnander

Brandstodskommittén betygar:

<i>G. Stålhammar</i>	<i>A. Blomstrand</i>
<i>Arvid Johansson</i>	<i>J. H. Gustavsson</i>

Hakarps säteri inköptes av riksdagsmannen Per Magnus Söderberg på Rosendala. Han var född 1835 i Rogberga och arrenderade 1860 Yxenhaga, köpte 1877 Rosendala och senare Göransberg, Stora Tokarp i Hakarp, Stora och Lilla Botarpsängen i Skärstad, Glömminge, Glömminge såg och kvarn och Hagalund i N. Solberga.

P. M. Söderberg var ledamot av riksdagens första kammare sedan 1882. Lindén berättar i "En bok om Rosendala" (Vår hembygd 1955) om denne på sin tid kände Huskvarnabo.

Söderberg hade haft en son, som dog i unga år, och ärvdes vid sin död 1908 av fyra brorssöner, av vilka Gustav Svensson fick lagfart på "2¹/₂ mantal säteri Hakarps Bredgård n:r 1 i Hakarps socken" år 1909 den 11 maj, enligt arvsskifte den 14 och 15 april s.a. år. Under hans tid frånsåldes de olika delarna av Kleven samt Lunden, Olstorp och Källerödjan.

Svensson behöll Säteriet till 1922, då han den 31/10 sålde det till godsäg. Carl V. E. Claesson för 125.000 kr.

Denne sålde gården den 12/1 1925 till riksdagman K. J. Gustavsson, Stensholm för 102.000 kr.

Nu fränstyckades även Björnåsen.

Gunnar Hakeman, son till föregående ägare, köpte Hakarps säteri 14/3 1929 och innehade det till sin död 1965. Sedan 1970 28/1 äges 5/6 mantal av vardera av barnen Per Hakeman, Lars Hakeman och Ingrid Öhlund, född Hakeman.

Genom ytterligare avstyckningar, som sålts bl. a. till kommunen, är nu gårdens areal c:a 102 ha. Före avstyckningarnas början var den 253,6 ha.

Torpbebyggelse.

Så länge gårdarna i Hakarps by var självständiga enheter, sköttes de av resp. landbönder och deras familjer. Många arbeten utfördes gemensamt.

Efter sätesbildningen staddes arbetsfolk. Många i denna kategori var dagsverkstorpäre, som gjorde två eller tre dagsverken "framme vid herrgården" som arrende för en jordlott med tillhörande byggnader, där de kunde ta ut en knapp försörjning.

De flesta torpställena, som fanns på Hakarps säteri, har därför grundats under 16- och början av 17-hundratalen.

Uddebo brukades som dagsverkstorp till 1843, varefter stugan några år brukades som åldringsbostad.

Stora och Lilla Björnåsen låg på var sin sida om den gamla vägen till Smedstorp på gränsen till denna egendom. Stora Björnåsen hyste torpare till 1903, då det sammanslogs med Lilla Björnåsen, som var torp till 1926, då det såldes.

Lunden, längst i väster, bestod sedan gammalt av två torp, som sammanslogs redan före mitten av 1700-talet.

Stora Kleven omkr. 1750—1924 dagsverkstorp. Nu fränsålt.

Lilla Kleven, 300 m. söder om Stora Kleven. Uppfördes i början av 1800-talet genom F. M. Aminoff som åldrings- och änkebostad men togs senare i bruk som dagsverkstorp. Som sådant till 1899, då jorden sammanslogs med St. Kleven.

Olstorp från 1600-talet till 1808. Sålles 1912. Här bodde även hantverkare vid Huskvarna gevärsfaktori, som för torpets skötsel

och dagsverksskyldigheten anställde drängar.

Källerödjan låg under 1700-talets första hälft väster om den sydliga branten av Sotåsen. Namnet gavs väl efter den lilla bäck som avvattnar en försänkning längre norr ut på urbergsåsen. Det flyttades till sin något centralare plats mitt för Fagersläotts nuvarande gårdstomt i samband med skiftesförrättningen 1799—1800, då jorden vid Sotåsen tillföll Prästgården.

Frånsåld 1912.

Det kan ha funnits ännu något eller några dagsverkstorp. På gränsdagningskartan från 1753 betecknas en åker som "Södra Hägne" mellan "Olofstorps Har krik" (Harlycka?) och "Södra Lycka" (det ena torpet som gick till Stensholm). Namnet förutsätter väl också ett "Norra Hägne". Tomtplatser är ej kända, ej heller brukare. På 1830-talet uppfördes en stuga "Hägnen" några hundra meter norr om Olstorp som bostad för gamla och änkor. Brunnen lär ännu finnas kvar. Om den är en lämning av tidigare bebyggelse är outrett.

Dungen var en annan "pensionärsbostad", som uppfördes 1803.

Utförligt om Hakarps torp och dess innevånare finnes i Meurlings "Torp och backstugor under Hakarps säteri" i denna krönikas årgång 1954.

Hakarps säteri i slutet av 1800-talet.

Under en 9-årsperiod, från 1894 till 1903, arrenderades Hakarps säteri av K. J. Gustavsson, senare ledamot av riksdagens första kammare och ägare till gården efter 1925.

Några glimtar av förhållandena där vid denna tid har lämnats av K. J. Gustavssons broder Aug. Gustavsson, som vid över 90 års ålder var vid god andlig vigör. Även fröken Hanna Hakeman, dotter till riksdagsmannen, har berättat minnen från sin barndom på gården.

Ägaren, änkefru Kinnander, bodde med sina två döttrar Ruth och Lissie i stora byggningen. De var vad man kallade herrskap och umgicks med officerare och jurister från Jönköping. Ibland kom mer långväga gäster. Då fick kusken — August Gustavsson — spänna för en av de två droskorna och möta vid stationen. Även frun eller fröknarna skulle ibland ha skjuts. Då stod frun med klockan i hand

Arbetsfolk på Hakarps säteri år 1900. Från vänster; Salomon Gustavsson, okänd, Gustavsson-Nyberg, Oscar Daag, August Svensson, Rättare Hellmin(?).

på trappan. "Nu var kusken rask. Tre och en halv minut tillgodo", kunde det heta. August var en reslig yngling med en kanske något "välsk" profil. Och liknade ej en vanlig svensk bonddräng. En kapten på besök tog honom för en fransman. Detta förklarade August med att hans morfars far var född i Frankrike. Han hade rymt därifrån men återvänt och hämtat sin egendom. Hans barn skulle ha fått 6.000 riksdaler. En sidenschal hörde till släktklenoderna, som hans mor fått efter sin mor.

På gårdsplanen fanns en tennisbana, där fröknarna och deras bekanta spelade.

Övriga invånare på gården hade ej tid för idrotter. Klockan $1\frac{1}{26}$ ringde rättaren i gårdsklockan och delade ut order. Det var körning, gärdning, dikning eller odlingsarbete. Särskilt mindes Gustavsson hur en äng vid Olstorp odlades upp. Där växte stora ekar. Stubbarna drogs upp med oxar. Särskilt ladugårdspersonalen hade rutinmässigt bestämda sysslor. En piga körde till mejeriet, några mjölkade, några

deltog på sommaren i skördearbetet och sysselsattes på vintern med spånad och vävning. Vid frukost avbröts arbetet en halv timme och vid middag en timme. Torparna hade matsäck med sig, övriga tjänare åt i köket i flygelbyggnaden, där arrendatorn bodde.

På sommaren pågick arbetet till kl. 9 em., på vintern dock ej så länge.

Mekaniseringen var ej långt kommen. Det fanns tröskverk, som drevs med oxvandring, senare även ett hackelseverk, som drevs på samma sätt. 1894 fanns ännu ingen slättermaskin, men sådan anskaffades påföljande år. Sådden skedde för hand. Man kunde pigga upp med litet tävling även då och så i kapp.

Med sådan drift krävdes en stor arbetsstyrka. ”Många händer gör ett gott arbete”, heter det. Det fanns fem drängar och fem pigor. Aug. Gustavsson mindes namnen på några. August Svensson hette en. Han hade senare en gård i Bockamålen. En annan Gustav Svensson och var ladugårdskar. Oskar Gustavsson kallade sig ibland för Nyberg och bodde längre fram i Eskilstorp. Fördrängen hette Helvin (förmodligen i förnamn). På senare år skötte Aug. Gustavsson själv denna syssla. Av pigorna kom många från torpen. Även en mejerska var anställd jämte en piga i mejeriet. Den första mejerskan hette Anna Johansson och var från Jönköping. Sedan övertogs platsen av Jenny Gustavsson, en syster till bröderna Gustavsson. Hon blev gift med ägaren till Gunnestorp.

En dräng hade i början på 90-talet 100 kr om året samt 5 kr i städja. Härtill kom fri kost och logi samt en vecka fritt. Lönen steg sakta, 1899 hade en fördräng 235 kr i lön jämte kost men inget ledigt.

Arbetsstyrkan förstärktes med torparnas dagsverken. I regel skulle en torpare göra 2 dagsverken i veckan jämte vissa dagsverken, som kallades ”hjälp”. Den som utförde dessa — de utnyttjades huvudsakligen i skördetid — skulle kunna binda säd efter två liar.

På gården fanns sju torpare. Deras namn återfinns i Meurlings förut omnämnda uppsats. En torpare på Björnåsen hade ersättare. Det var en gubbe från Fagerhult som kallades ”Bocken” — Gustavsson mindes endast denna familjära benämning — frun kallades ”Kaja”.

Driften var inriktad på mejeri- och animaliska produkter. I växtodlingen spelade därför foderproduktion den största rollen. På de 9 gårdarna omväxlades sålunda: 1 skift råg, 3 skift klöver, 1 havre, 1 träda. Dessutom odlades vicker och pelusker samt potatis och rotfrukter till gårdens behov. Slätterängen utnyttjades väl. "Ett år bärgades 90 parlass småhö".

Som dragare hölls tre par oxar och tre hästar. Vid Källerödjan låg "oxabetet". Hästarna fick göra det mesta arbetet på hösten, för att oxarna skulle bli feta. Korna var 30 till antalet. En skock får ingick i djurbesättningen.

Ett mejeri uppfördes med virke från Gunnestorp. Utom gårdens egen mjölk förädlades här mjölk från flera lantbruk, t.ex. Kikstorp och Gunnestorp. Smöret, som framställdes, fördes varje lördag till Jönköping och såldes.

Det rådde ett rörligt liv vid gården. En gång utökades antalet invånare med 5 pigor och 5 drängar från Rogberga södergård, då ägaren där flyttade.

Liksom Hakarpsbyn utgjordes de flesta gårdarna i socknen sedan gammalt av frälsegods. Hur de en gång blivit detta är höljt i dunkel. Att ägarna kommit att bli mest framträdande i vår nu slutförda berättelse beror ej på att de ägnat denna sin egendom speciell uppmärksamhet eller i högre grad påverkat dess utveckling. "De väldiga herrar" har lämnat vittnesbörd efter sig av annat slag: en del slog ju "städer och byar omkull". Om de därför gjort sig förtjänta att minnas kan ju sättas ifråga, men in i historien kom de.

Odlarna, som "levde i ringhet och frid", vet vi inte mycket om. Några namn — förnamn gängse på deras tid — är nästan allt. En stor del av deras verk har skattat åt förgängelsen: deras hus, de ändlösa trögärdesgårdarna har varit av kort varaktighet, de mödosamt uppgrävda diken har rasat igen, de upprädda slätterängarna och beteshagarna vuxit igen. Deras monument — de stora stenrösena — bär inga namn eller data. Men kvar är bygden, som de skapat och utvecklat, åkrarna — en del uppbrukade före vår medeltid.

För Hakarpsbyns del har vi förstått, att gårdarna sköttes som familjejordbruk — en åbo på varje gård. Befolkningen utgjordes av fyra familjer jämte tidtals någon anställd.

Efter sammanslagningen var de flesta invånarna arbetstagare. Antalet familjer, som hade sin försörjning av godset, steg särskilt under torputbyggnaden och kanske uppgick till ett trettiootal. Det förutsatte en betydande nyodling både vid torpställena och huvudgården. Äldre kartor visar, att en del av vad som nu är åkermark, för 300 år sedan var skogs-, ängs- eller hagmark. Behovet av slåtteräng och bete kom att gå ut över skogen, så att landskapsbilden blev en annan. De vidsträckta urbergsåsarna, som nu åter täcks av mörk barrskog, var på 1700-talet hagar med enstaka träd och busksnår.

Men torparperioden gick snart mot sitt slut, och landsbygdens avfolkning började. Den starka men tröga oxen ersattes av hästen, torparna med statare. Skogen kunde återerövra en stor del av sina förlorade domäner. Den maskinella driften minskade ytterligare behovet av mänsklig arbetskraft. Vad som en gång krävde den samlade insatsen av flera tiotal familjer uppehålls nu av ett par man.

Inte skulle Nils Rynings smålandsfogde nu känna igen sig, om han kom för att uppbära avraden eller inspektera diken och gärdesgårdar.

Skalden säger: "Här hava våra fäder bott, arbetat, kämpat, hoppats, trott, här även vi vår boning fått till samma liv och samma lott". Liv och lott är nog inte riktigt desamma, men visst är det en sak att vara glad över: att ha fått sin boning i en gammal vacker bygd.

KÄLLFÖRTECKNING TILL HAKARPSBYNS GÅRDAR OCH DERAS ÄGARE

Utöver flera tidigare nämnda ha för detta avsnitt använts:

Tryckta källor:

Stig Stenström: Kvarteret Sjökadetten. Gudmunds Gilles årsbok 1954.

H. Möllerström: Fyra biskopsbesök i Hakarp. Hakarps krönika 1964.

Eskil Lago: På Hakarps kyrkogård. Hakarps krönika 1948.

A. Lindén: En bok om Rosendala. Vår hembygd 1955.

Tonnes Aminoff: Släkten Aminoff.

Sveriges krig 1808—1809, utgiven av generalstabens krigshistoriska avdelning 1890—1922.

I. Kinnander: Mina barns förfäder, Söderköping 1909 i Svensk Släktkalender 1917.

Kopior:

Länslantmäterikontoret Jönköping:

Geometrisk Delineation uppå tvistiga rågången mellan Hakarps By å ena och Stensholms och Fagersläatts ägor å den andra, 1753.

Protokoll över gränsdraging, 1753.

Kungl. Lantmäteristyrelsen, Stockholm:

Karta över Hakarps By 1799—1800.

Akt till skifteskarta över Hakarps By 1799—1800.

Geometriska kartor över Hakarps by 1647.

Riksarkivet:

Almqvist, J. A.: Frälsegodsens i Sverige under stormaktstiden, del IV.

Hakarp, Råshälla, Grufveryd, Klaemmestorp, Grensholmen, Sjustad.

Kungl. Götha Hofrätts Protonotarier.

Övriga:

Göta Hovrätts arkiv: Tvetå härads lagfarts och inteckningsprotokoll.

Tvetå härads domböcker.

Hakarps säteris gårdsarkiv: Lagfarter m. fl.

Landsarkivet Vadstena: Jordeböcker 1600-talet.

Utvandrare till Amerika

Del IV

av Ragnar Karlsmo

1900-talets första årtionde. Förlängd värnplikt och oro på arbetsmarknaden.

När det nya seklet grydde hade mer än 260¹⁾ hakarpsbor utflyttat till Amerika. I de flesta hem hade man någon släkting på andra sidan Atlanten. Namnen på de större amerikanska städerna var välbekanta och nämndes ofta. Hakarpsbornas geografikunskaper var säkert lika stora beträffande Amerika som när det gällde Sverige.

De sista åren av 1800-talet hade dock utvandringen stagnerat och en viss tröghet beträffande emigrationen kännetecknade även det första året av det nya seklet.

De därpå följande åren, 1901—1902—1903, ökade på nytt utvandringssiffrorna för Hakarp, såväl som för landet i övrigt. (Se diagram A i Hakarps Krönika 1973). Denna gång lär ökningen ha berott på krisen inom den svenska industrins arbetsmarknad som medförde strejk, lockout och även ett sämre inkomstläge för de anställda. Tittar man på utvandrarnas yrkesbeteckning (se Hakarps Krönika 1972 sid. 73—74) finner man att påfallande många av de som reste under dessa tre år var industriarbetare.

Så småningom stabiliserades arbetsmarknaden, inkomsterna förbättrades och emigrationssiffrorna blev åter normala, vilket för Hakarps del innebar mindre än 10 utvandrare årligen. Rent lokalt kan noteras att Vapenfabriken under 1900-talets första decennium ökade sin arbetsstyrka med c:a 260 personer, vilket inklusive ersättning av "naturlig avgång" måste ha inneburit nyanställning av minst 500 man.

Vapenfabrikens, och då kanske speciellt gjuteriets, ökade arbetskraftsbehov bör väl ha gynnat Hakarp och de andra socknarna runt Huskvarna. Men H.V.A:s "upptagningsområde" var betydligt större. Förre överståthållare Torsten Nothin, som hade sina rötter i Värna-

¹⁾ Med Hakarps socken avses i detta arbete endast det område som i våra dagar utgör Hakarps församling.

motrakten, berättar i en av sina böcker om hur ungdomarna i hans bygd sökte sig till Husqvarna Vapen (eller något annat bruk) där de efter några år hade "svultit" sig fram till en amerikabiljett. Självfallet kom även Ebbes Bruk och Stensholms Fabrik att bli anhalter på väg till Amerika, både för inflyttade och för gamla bofasta hakarpsbor.

Värnpliktstjänstgöringens längd ökade år 1901 från kanske acceptabla 90 dagar till hela 240. Det är troligt att denna nyhet, som innebar en förlängning med ytterligare 150 dagar på den förhatliga exercisplatsen, ökade utvandringslusten. Men bestämmelsen om att den första tjänstgöringen skulle vara avklarad, för att få utresestillstånd, lade hinder i vägen för många ynglingar som annars skulle emigrerat. Från vår egen socken märks en rejäl ökning av antalet utvandrande manliga 20-åringar under åren närmast efter sekelskiftet. Om man studerar länskungörelserna för dessa år hittar man mängder av namn på ynglingar som inte infunnit sig på exercisplatserna, ibland antyder efterlysningen att vederbörande kan ha åkt till Amerika. Dessa amerikaresor måste i så fall ha skett illegalt. Man kunde ju resa från en dansk eller norsk hamn utan att behöva uppvisa utvandringstillstånd. Eller man kunde t.o.m. skaffa falska papper. Nyss nämnde Torsten Nothin berättade hur det kunde gå till: I hamnstäderna fanns affärer där man kunde köpa "amerikavästar". Själv sökte han 1901 — i experimentsyfte — upp en "väst-affär" i Malmö. I en lumpbod i hamnkvarteret bad han att få köpa en "amerikaväst". Butiksinnehavaren satte sig ned och antecknade namn, ålder och hemort. Något mått togs däremot inte, men man fick veta att om det var bråttom kostade västen 50 kronor extra. När man efter någon dag kom och hämtade västen (vilket dock Nothin inte gjorde) innehöll västfickorna alla för emigranten erforderliga papper — falska naturligtvis.

Att flera hakarpsynglingar rymde från "lumpen" kan man läsa bland efterlysningarna i länskungörelserna (som på den tiden lästes från predikstolarna). En muntlig tradition förtäljer hur ett par tvillingbröder från Ebbes gjorde sällskap på tåget mot exercisplatsen. Väl framme i Skillingaryd steg en av tvillingarna av tåget där befälet väntade. Den andra tvillingen fortsatte med tåget för vidare befordran till Amerika.

Amerikabiljetten hade visserligen stigit i pris de sista tjugo åren — från 105 kronor till 175 kronor, men samtidigt hade lönerna stigit väl så mycket. Det hade således inte, ekonomiskt sett, blivit svårare att företaga resan över Atlanten.

Bland de viktigare händelser som inträffade under det första decenniet av det nya seklet intar självfallet storstrejken 1909 en central plats — även för emigrationen, sägs det. Flera forskare gör gällande att vissa av deltagarna i storstrejken hade svårt att få arbete sedan det blivit arbetsfred. Enda möjligheten för dessa var då att utflytta till Amerika. Någon tendens i den riktningen har inte iakttagits i Hakarp — naturligt nog, eftersom arbetarna i Husqvarna, Stensholm och Ebbes Bruk inte deltog i strejken.

Under tioårsperioden 1900—1909 utvandrade 78 hakarpsbor, 45 av dem kom från industrin — i huvudsak Ebbes Bruk. Många av dem utvandrade enligt gammalt känt mönster: — En av syskonen reste över och ”kände sig för”. Därefter skickade han hem pengar så att en bror eller syster kunde komma efter. Så plockades syskonen över till Amerika en eller två i taget. Så var fallet med änkan Klara Karolina Anderssons fyra barn Edla (1901/6)²⁾, Rut (1903/15), Ester (1906/1), samt Erik (1906/6). Hur det gick för barnen i deras nya hemland är inte bekant, däremot vet vi att mamman bodde kvar i Ebbes och man anar väl att hon ibland fick en dollarsedel i breven från Amerika.

En annan av de släkter som från Ebbes gjort den långa resan över Atlanten är släkten Dalberg. När bröderna Ivan och Lennart Dalberg (1902/1 och 1902/2) kom till Chicago år 1902 välkomnades de av kusinen Ernst (1892/19) som tillsammans med sin mamma Ulrika (1892/18) hade landstigit 1892. Det är troligt att de också träffade sina kusiner Karl Herman (1891/12), Axelina Sofia (1892/10), Axel (1895/5) och Edgar Wilhelm (1892/20) som samtliga hade slagit sig ned i Chicago. Således en koloni på inte mindre än åtta

²⁾ Siffror inom parentes innebär att vederbörande person kan återfinnas i den förteckning över utvandrare som var införd i 1972 års Hakarps Krönika. Siffrorna utvisar utvandringsår och hänvisningsnummer.

Beträffande vissa av emigranterna stämmer inte personens förnamn med förteckningen. I detta avsnitt har utvandrarens rätta tilltalsnamn använts — förutsett att detta har varit känt.

Dalbergare. De båda bröderna Ivan och Lennart hade nog fått en hel del anlag och kanske också yrkeskunskap i arv efter sin far gjutmästare Dalberg i Ebbes. De sökte sig nämligen till gjuteribranschen där de verkade så framgångsrikt att de med tiden kom att starta en egen rörelse i den tyngre klassens gjuteri. Denna rörelse blev under Lennarts ledning ganska välkänd. Lennarts dotter som är gift med en professor i Columbia var år 1970 hemma i Sverige på visit och passade då på tillfället att besöka Hakarps kyrkogård där kära anhöriga vilar.

I Lineberg (numera Fagerängsgatan 5) bodde stenarbetare Reinhold Ekebom (1909/1), bördig från Bergslagen, och hans hustru Elisabet Nilsson från Ebbes Kvarn (1909/2). Hustrun hade tidigare varit i Amerika i fyra år 1896—1900. På våren 1909 reste de med sina tre barn till Amerika. De bosatte sig i Rockford, Illinois. Ekebom fick anställning på en fabrik och efter en tid blev han förman. Hustrun levde i Rockford till 1974 där hon avled 85 år gammal. Sonen Erik, (1909/5) som bara var tre år vid utvandringen, bor i Rockford som pensionär efter många års tjänst som polisman. Då han var "hemma" i Hakarp 1973 försummade han inte att ta en titt på Lineberg där han hade tagit sina första stapplande steg.

Svarvare Carlssons

Säkert fanns det bland Ebbesarbetarna i slutet av 1800-talet, många strävsamma och duktiga människor. Frågan är väl om inte svarvare Carlsson och hans maka överträffade de flesta i fråga om energi och arbetsförmåga. Båda var komna från enkla, fattiga förhållanden inom jordbruksarbetareklassen och var från barndomen vana vid hårt arbete. De slog sig ned i Ebbes Bruk där maken hade fått anställning som svarvare.

Deras tjänstebostad i Ebbes bestod till en början av ett rum, men efter en tid fick man en lägenhet som bestod av både rum och kök. Men riktigt belåtna med den kasernliknande bostaden (i "Bikupa") var inte makarna Carlsson, deras håg stod till ett eget bo. På den lilla fritid som stod till buds efter en lång arbetsdag byggde de under ljusa sommarkvällar och nätter år 1889 ett eget hem uppe på en klipphylla utmed åravinen. Ingen väg fanns till Ekedal, som de kallade sitt nybygge, men med mycket arbete, ibland till skenet av

Svarvare Carlssons gångstig nedför åravinen.

en ljusstump i en lykta, byggde de en visserligen ganska brant, men ändå framkomlig gångstig. Mer än en gång höll fru Carlsson i släggan. Gångstigen ledde, när den blev färdig, ned till bron över ån mittför bruket.

Svarvare Carlssons arbetsinkomst vid Bruket var enligt uppgift c:a 50 kronor i månaden, varav 10 kronor åtgick för amortering av huset. Att de återstående 40 kronorna inte räckte till något liv i överflöd kan man förstå när man vet att det inom äktenskapet föddes inte mindre än tolv barn. Därför gällde det att ta till vara varje möjlighet som fanns för odling av säd och potatis på klipp-hyllan som utgjorde tomten och kanske gick det att få arrendera någon liten bit jord också.

En energi, som tycktes vara utan gräns, tillsammans med en strävan mot självhushåll gjorde att Carleson såg sig om efter en större areal att odla. I början av 1910-talet köpte han något tunnland

Ekedal på klippan högt över Adalsvägen.

öppen jord och en bit hagmark på den del av Egna-Hemsområdet som sluttade ner mot Ekedal. Här byggde han bostadshus och ladugård och här kunde han hålla sig med ett par kor — ja t.o.m. en liten islandshäst. Denna fastighet fick beteckningen Fagerslätt 27.

Det är väl tänkbart att makarna Carlsson ibland talade om alla de ebbesarbetare som hade utflyttat till Amerika, men tydligen hade de själva inte några emigrationsplaner. Däremot fanns av allt att döma dessa tankegångar hos deras barn.

På våren 1893 utreste Carlssons dotter Albertina (1893/7) i sällskap med sin fästman grännabördige, Johan Alfred Svanberg (1893/9). De gifte sig och bosatte sig i en ort som (i likhet med många andra amerikanska orter) heter Washington i staten Connecticut där Svanberg som var smed fick anställning på en vagnfabrik. De fick sex barn. En tragisk explosionsolycka i deras hem år 1910 gjorde att Albertina brännskadades så svårt att hon avled. Hennes make J. A. Svanberg levde i Washington, Conn. till någon gång på 1950-talet.

Alma Carlsson (1895/3) lämnade familjen i Ekedal för att resa i sin systers fotspår år 1895. Även hon slog sig ned i Washington,

Conn., där hon gifte sig med en svensk och blev Mrs Johnson. De arrenderade en farm någon tid, men så fick maken anställning vid vägförvaltningen och övergav lantbruket. Även i deras äktenskap föddes sex barn. Alma dog i Washington Conn. 1958, 79 år gammal.

En tredje dotter av svarvarens familj — Ester (1901/3) reste år 1901. Även hon blev en Mrs Johnson i Connecticut. Hennes make var gjutare och hade emigrerat från Skåne. Deras hemort blev Hartford och senare Manchester, båda orterna i staten Connecticut. De fick två söner och en dotter. Ester Johnson dog år 1964, 80 år gammal.

Den 2 maj 1906 reste ytterligare två av Carlssons barn — 20-åriga Tekla (1906/3) och den två år yngre Conrad (1906/4). En båt som hette Corona förde dem över Atlanten till New York. Med hjälp av adresslappar på kapp- och rockslaget färdades de till Washington i Connecticut där deras syskon tog hand om dem.

Tekla fick jobb som hembiträde i Washington Conn. och senare i Hartford. Hon återvände till Sverige 1910 där hon gifte sig med John Boman, som också varit över i USA en kort tid.

Conrad däremot stannade i staten Connecticut, där han fortfarande är bosatt som pensionär. Hans första jobb i Amerika blev som trädgårdsarbetare omväxlande med jordbruksarbete. År 1908 var ett svårt år med stor arbetslöshet, vilket också drabbade Conrad. De jobb som gick att få var högst tillfälliga och betalades med en dollar om dagen, vilket ansågs vara mycket låg dagpenning. Conrads skor var alldeles utslitna och pengarna räckte inte till att köpa nya. Men han ångrade likväl inte sin utvandring, ty hans sista timpenning i Ebbes Bruk — 14 öre per timma — hade nog heller inte gett honom så hög standard. Ett litet lån från systemen hjälpte honom över de tillfälliga skobekymren och tiderna blev något bättre. Conrad fick anställning som verktygsarbetare på en industri, gifte sig och de fick fyra söner.

Han har varit på besök i sin hembygd åtskilliga gånger, nu senast sommaren 1975 då han, 87 år gammal, passade på tillfället att klättra utför branten för att beskåda ruinerna efter sitt gamla barndomshem Ekedal.

Efter den tragiska olyckan 1910 då Albertina avled kom Tekla

och Ester hem på besök hos föräldrarna i Hakarp. De hade då med sig Albertinas yngsta dotter, den sex månader gamla Harriet. Fru Carlsson ansåg att den lilla skulle må väl av att vara hos sina morföräldrar några år och tog således hand om henne. Någon återresa till Amerika blev det inte tal om utan Harriet stannade i Sverige och blev ett gott stöd för mormodern på dennas ålderdom.

Svarvare Carlsson avled 1934. Makan Maria Mathilda levde till år 1950 och var, innan hon avled, Hakarps äldsta innevånare — 97 år gammal. Av makarnas tolv barn lever endast sonen Conrad.

Makarna Carlssons barnbarn i Amerika är bosatta på olika håll, (de flesta dock i Connecticut) ingen av dem har gift sig med någon svenskättling. Det är således en ganska internationell släkt som kan räkna den idoge svarvaren Carlsson från Ebbes Bruk som sin stamfar.

Syskonen Vist.

Den så kallade "amerikafebern" kom också till familjen Vist på Talleberg i Ebbes. År 1901 utreste 20-årige sonen Sven (1901/10). Han arbetade på landsvägs- och järnvägsbyggen över hela U.S.A. Hans kringresande tillvaro bidrog väl till att han förblev ogift. Han var en person som kunde sköta sin ekonomi och betraktades som ganska välbärgad. Det sägs att han blev delägare i en oljekälla. Hur hans äventyrliga liv slutade är inte helt klart men teorin att han blev mördad kan inte helt uteslutas.

År 1902 var turen kommen till Carl Vist (1902/6) att göra resan västerut. Även han fick sin bärning som järnvägsbyggare. Efter en tid övergick han till jordbruket där han tjänade som dräng. Hem till Sverige flyttade han 1911 och fick anställning på Husqvarna Vapenfabrik. Under den stora arbetslösheten i början av 20-talet arbetade han som bergsprängare vid Ädalsvägens byggnad. Där skadade han en hand så allvarligt att han inte kunde återgå till sitt arbete som smärglare på H.V.A. när arbetslöshetskrisen där var över. Han köpte då gården Björnaberget vid sjön Bunn.

Amanda Vist (1904/7) reste 1904. Hon hamnade i Minnesota där hon gifte sig med en svensk, farmaren Oscar Carlsson. De köpte senare en gård i Texas. Deras äktenskap berikades med inte mindre

Amanda Wist med fyra av sina söner.

än elva barn. Därav fem kraftiga söner, alla under uppväxtåren cowboys i Texas, numera välbeställda farmare — alla fem.

År 1905 utvandrade Hilda Vist (1905/3). Hennes färd gick till Texas, där hon kom att leva en stor del av sitt liv på en farm i Waco. Hon var gift med Robert Ragnar Kling (1896/4), soldatson från Edstorp i Hakarp. Han försörjde sig tidvis som snickare. När Hilda dog 1966 efterlämnade hon två söner och en dotter.

Den yngste bland de åtta barnen på Talleberg, Johannes, utvandrade på 20-talet. Han skaffade sig en mekanisk verkstad i Chicago. Han gifte sig med en flicka från Vättersnäs som hette Hedda och de fick två döttrar. Johannes avled i Chicago på 1960-talet.

Även av släkten Vist har i tredje generationen blivit en blandning av olika nationaliteter. Svenska språket är nästan bortglömt hos de Vist-släktingar som nu lever i Amerika. Ett och annat julkort utväxlas kanske fortfarande mellan kusiner i Sverige och Amerika. Men efter ytterligare en generation är säkerligen släktbanden över Atlanten, om inte bortglömda så dock, avbrutna.

Syskonen Olsson.

Inget annat hus i Hakarp kan berömma sig av att ha hyst så många blivande svenskamerikaner inom sina väggar, som just arbetarebostaden "Bikupa" i Ebbes. En av hyresgästerna, Henrik Olsson och hans hustru Hulda, fick se sex av sina tolv barn lämna hemmet för att skapa sig en framtid på andra sidan Atlanten.

När den förste av dem, 23-årige John, (1906/5) reste, hade han förmånen att ha två morbröder i Texas som han var välkommen till. Dessa båda var bröderna Gustav (1891/13) och Carl Johan Svensson (1887/2). Morbror Gustav som kallade sig Smith hade en farm nära Austin i Texas och där fick John anställning som dräng när han kom dit år 1906.

Hans broder Karl (1909/6) lämnade Ebbes Bruk som 20-åring år 1909. Han hade haft brevkontakt med sin f.d. arbetskamrat Sven Snygg (1907/2) från Risängen, som hade utvandrat två år tidigare. Sven Snygg var bosatt i Jamestown och hade ett bra arbete på verktygsfabriken Crescent Tool Co. Han trodde sig kunna ordna jobb även åt Karl Olsson — vilket också lyckades. Sven hade all heder av att ha skaffat Karl till fabriken, ty denne skötte sig bra och blev så småningom verkmästare. Han bodde i Jamestown, bland åtskilliga Hakarps- och Huskvarna-bor, till 1954, då han avled 65 år gammal. Han efterlämnar en son som är tekniker i flygbranschen i New Jersey.

År 1910 utvandrade 25-årige Axel och 23-årige Erik Olsson. De var vid utflyttningen bosatta i Nässjö respektive Halmstad och de begav sig till Brooklyn i staten N.Y. När de båda bröderna var nykomlingar möttes de av brodern John som hade rest upp från Texas för att hjälpa dem till rätta, eftersom de inte kunde språket. Bland annat skulle han hjälpa dem att bli medlemmar i en nykterhetsförening som också bedrev sjukkaserverksamhet bland svenskar. Men John var inte så stark, han hade drabbats av klimatfeber. Mitt under sammanträdet med sjukhjälpsföreningen avled han, endast 31 år gammal. De båda nykomlingarna fick i sorgen över sin broder även bekymret att klara sig utan den hjälp de så väl hade behövt.

Axel hade tidigare varit anställd vid Skriv- och Ritbolaget i Nässjö. I Amerika arbetade han som förman vid en statlig verktygs-

*Syskonen Olsson i Amerika, f. v. Erik,
Greta, Karl, Axel och Tage.*

och instrumentsfabrik i Brooklyn N.Y. Han hade under sverige-tiden varit med om att bilda Huskvarna Hembygdsör och i Amerika fortsatte han under många år med manskörsången, som var hans stora intresse. I hans äktenskap föddes en son och en dotter. Han avled 1958 — 73 år gammal.

Erik, som hade haft arbete på Rexfabriken i Halmstad, reste tillsammans med en arbetskamrat därifrån till Amerika, där han och kamraten startade en verktygsfabrik. Efter några års verksamhet fick han anställning på Diamond Company — tillverkare av tändsticksmaskiner — med fabriker i Osvego, i Akron och i Barberton, Ohio. Erik var anställd som konstruktör och hade flera patent inom företaget. Han dog 1968, efterlämnande hustru. På hans egen begäran blev urnan med hans stoft begravd i hembygdens jord — på Hakarps kyrkogård.

Sedan de båda bröderna hade rest 1910 kom det att dröja tretton år innan någon av Olssons familj tog sig för att besöka pastorsexpeditionen för att få utflyttningsbetyg. 19-årige Tage (1923/25) reste med Kungsholm på hösten 1923. Även han slog sig ned i Jamestown där han fick anställning vid vattenverket. Han avled år 1955.

Hans syster Greta (1923/29) reste någon månad senare i sällskap med sin fästman Gunnar Ahlgren från Huskvarna. De gifte sig och slog sig ned i Jamestown, där de fortfarande är bosatta. Maken har haft anställning på Crescent Tool Co. och Greta har haft arbete som sömnadslärlarinna. Båda är nu pensionerade och njuter sitt otium, men allt som oftast gör de en resa hem till Sverige och Hakarp — varmt fästade vid hembygden som de är.

Plyms.

Även makarna Plyms fem emigrerande barn passar väl in i mönstret för familjeutvandringen från Ebbes Bruk.

Tjugoåriga dottern Christina Emelia (1887/3) reste till Amerika 1887 och kom att bosätta sig i Chicago där hon gifte sig med August Landahl (1903/17). Efter tolv år i Amerika kom hon hem till Ebbes tillsammans med maken och de båda barnen. År 1903, efter fyra år i Hakarp, utvandrade familjen Landahl på nytt till Amerika.

Hilma Idalia Plym (1889/1) reste över till "staterna" år 1889. Hon var då 18 år gammal.

År 1902 tog Carl (1902/4) och Axel Plym (1902/13) ut flyttningsattester, den förre i februari och den senare i december. De begav sig till Chicago, båda två. Deras broder Hjalmar (1903/7) kom året därpå och slog sig ned i samma stad.

Några välbevarade brev, skrivna av bröderna Plym i Chicago låter oss förstå att Carl och Axel tidvis bodde i Hayward, Wisconsin. Där hade Axel, på senare år, en sportstugeuthyrning med jaktmöjligheter (där fanns gott om rådjur), camping och båtuthyrning med fiske i Chippewafloden. Axel berättade, brevlades, att en björn hade varit framme och tittat in i fönstret, familjen kastade ut några fläksvålar vilka nalle tog med sig då han återvände till skogen.

Av Carls brev framgår att han hade en farm i Hayward. Han berättade vilka problem han hade med husdjuren, under hustruns

sjukdom, och hur han övervägde att sälja kreaturen. Han skrev och berättade om hur svårt det var att få låna pengar (1923—24) och att många farmare blivit ruinerade då deras bank gjorde konkurs. I ett av sina brev talar han om hur förtvivlade barnen är över att hästen "Kub" har dött. En annan gång (1923) beskriver han hur dåligt med arbete det är i gjuterier och verkstäder. Han berättar också att han i Chicago träffat Ivan Dalberg från Ebbes.

Man kan ana att kampen för tillvaron stundtals var hård, ty över vintrarna brukade Carl ta arbete i Chicago och överlåta åt hustru och barn att sköta farmen.

I ett av amerikabreven (1954) berättas att tjugofyra av Plymsläktingarna har träffats och ätit kalkon och ostkaka tillsammans. Av antalet förstår vi att slakten består av flera generationer och ostkakan kan vara ett tecken på att något av de småländska traditionerna lever kvar bland "Plymarna" på andra sidan Atlanten.

Bland övriga hakarpsbor som reste till "staterna" under 1900-talets första decennium kan nämnas Oskar Svensson (1901/7). Han var tekniskt sinnad och startade en verktygsfabrik i Erie, Pennsylvania. Genom yrkesskicklighet och uppfinnareförmåga utvecklade han firman till en blomstrande rörelse med många anställda.

Knut Daag (1905/2) utflyttade från Hakarps Säteri. Han försörjde sig ute i Minnesota som rallare och diversearbetare.

Georg Bohman (1909/8) flyttade till Chicago och fick arbete på en pianofabrik. Han gifte sig med en skolkamrat, Olga Mattsson, från Huskvarna. De har tre döttrar, bosatta i Californien och i Chicago. Hans broder Harald (1913/1) hade också Chicago som mål. Han avled ogift i 40-årsåldern och urnan med hans stoft transporterades den långa vägen hem till Sverige där den fick sin plats på kyrkogården i Hakarp.

Elin Hill (1902/8) från Höggärdet reste 1902 till Chicago, där hade hon tjänst som hembiträde, affärsbiträde och damfrisörska. Hon gifte sig och fick åtta barn i Amerika.

Johan Andersson (1902/14) från Broholm hade vistats i Amerika åren 1893—1900 och kunde berätta för tvivlande hakarpsbor hur jordbrukningen i Amerika gick till. Mycket av det han berättade verkade troligt, men när han talade om att plogarna drogs av inte

mindre än fem hästar — då visste man inte vad man skulle tro. År 1902 reste han över till Illinois igen och tog drängtjänst. Efter drygt tio år kom han hem till Sverige. Tydligt hade han både tjänat och sparat pengar i Staterna, ty då han kom hem köpte han gården Svinhaga i Bankeryd.

Tjugoårige Wiktor Karlsson (1901/11) packade sin "amerikakoffert" i december 1901. Hans mamma var av "snyggasläkten". Wiktor kom att leva sitt liv i Elburn, som ligger i närheten av Chicago, och där slutade han sina dagar omkring 1960. Hans dotter Milred är bosatt i Elburn. Wiktor, som var född och uppvuxen på Klinten, Dalskog, hade (i likhet med många hakarpsbor i U.S.A.) en stark kärlek till hembygden. När det kom till hans kännedom att Hakarps Hembygdsförening hade fått överta hans barndoms Klinten översände han en penningssumma som kom att användas för inredning av den gamla backstugan. Bland annat inköptes en s.k. "amerikaklocka".

Dessa klockor var förr ganska vanliga i torpstugorna — ofta var de en gåva från någon utvandrad son eller dotter. Genom sina slagverk gav de varje hel och halvtimme en ljudlig påminnelse om och kanske en hälsning från de kära som hade lämnat hemmet och bosatt sig så långt borta — i en annan världsdel.

1910-talet. Början till slutet för den svenska massemigrationen.

Endast tretton hakarpsbor emigrerade under hela 10-talet och därmed ligger Hakarp betydligt under medeltalet både jämfört med Jönköpings län och med riket i övrigt. (Se diagram A på sid. 22 i Hakarps Krönika 1973). Anledningen till vår sockens låga siffror kan, som vanligt, sökas i tabellen över antalet anställda på Vapenfabriken. År 1910 hade H.V.A. 1.384 anställda — år 1919 hade siffran stigit till 2.415. Inga sysselsättningsproblem där alltså.

Att utvandringssiffrorna för landet i övrigt var låga kan inte enbart skyllas på världskriget, ty även åren innan krigsutbrottet kännetecknas av låga siffror. Gör man emigrationsstatistiken internationell konstaterar man att Amerika, under åren 1900—14, upplevde sin största inflyttningsvåg då syd- och östeuropeer formligen välldes in i Staterna. Men beträffande Sverige hade den värsta vågen redan gått över. Vad kan ha varit orsaken till att svenskarna inte på

samma sätt lockades till U.S.A.. Var det den uppväxande svenska industrin och de därmed följande arbetstillfällena som bröt utvandringstrenden? Kan man kanske tänka att den utökade rösträtten (c:a 75 % av männen hade rösträtt efter 1909 års reform) tände ett hopp om stundande bättre tider för den arbetande befolkningen? Det såg faktiskt ut som om den svenska massutvandringen till Amerika hade nått en vändpunkt.

När Svenska Amerikalinjen startade sin verksamhet år 1915 med den första direkta ångbåtstrafiken Sverige—Amerika behövde de inte köra återresan utan passagerare. Mängder av svenskamerikaner följde med på återresorna. År 1918, då utvandringen var mycket låg, var faktiskt återinvandringen större än emigrationen.

Bland dem som lämnade sitt arbete i Husqvarna gjuteri för att söka lyckan i Amerika var Ivar Johansson (1910/1). Han var son till Anders Johan Johansson på Fagerslätt 30. Ivar fick arbete på en fabrik i Jamestown. Om den 20-årige hakarpsynglingen gjort den långa resan över Atlanten för att slippa värnplikten, så hade han sannerligen hamnat ur askan och i elden. Ty under första världskriget blev han inkallad och fick deltaga som soldat i Amerikanska armén. Efter kriget tog han anställning hos en kusin från Barnarp som hade en farm i Amerika. Ivar avled 1961 i North Dakota.

Artonåriga Elin Norberg (1911/1) utreste 1911 med Chicago som mål. Där väntade pappas bror som hjälpte henne till rätta. Hon stannade i Chicago i 11 år. Därefter reste hon hem till Sverige, där alla trodde att hon skulle stanna. Men efter ett år återvände hon till Chicago, där hon och hennes från Katrineholm utflyttade make fortfarande är bosatta. Hennes syster Nema som hade utvandrat 1907 var också bosatt i Chicago, hon var gift med en byggmästare Per Lövgren från Markaryd. Nema avled år 1930. I likhet med sina systrar reste också Wilhelm Norberg (1923/1) till Chicago. Där arbetade han först på en snickerifabrik med 15—20 anställda. Därefter tog han sågverksarbete i de riktiga lumberdistrikten och hamnade i en miljö med all världens folkslag i en enda skön blandning. I slutet av 1923 återvände han hem till Sverige med fartyget Drottningholm.

Föreståndaren i Ebbes Brukshandel Oskar Hammarström (1913/2), bosatt på Fageräng 1, reste försommaren 1913 till Amerika. Hans

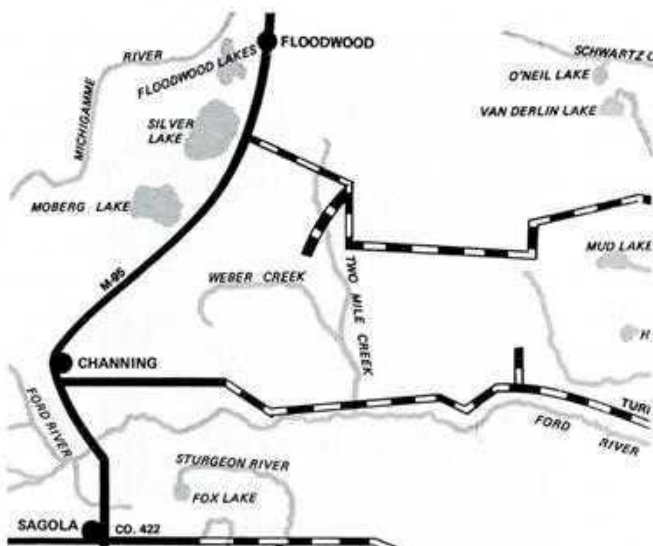

Ivar Johansson från Fagerslätt slapp värnplikten i Sverige men blev soldat i första världskriget.

hustru Hanna (1913/3), född på Björnåsen, och sonen Torsten liksom fosterdottern Sonja var också med på resan. Familjen kom att bosätta sig i Seattle i staten Washington där Oskar blev vaktmästare på en fabrik. Sonen Torsten (1913/4) är kemist med anställning i Tacoma. Dottern Sonja, (1913/5) som också bor i Tacoma, är gift med en svensk och heter numera Davidsson.

Märta Lönn (1913/6) var hembiträde i Björstorp när hon 1913 beslöt sig för att göra amerikaresan i sällskap med Alma och Conrad Carlsson (svarvarns), som varit hemma på besök. Hon bodde första tiden i Mcline, senare gifte hon sig med Artur Johnson som var byggmästare i Rockford Illinois.

Nittonårige John Moberg (1916/1), som var lackerare på Husvarna, slutade sin anställning och reste trots brinnande världskrig

Karta utvisande Moberg Lake och trakten däromkring.

över till Amerika år 1916. Han var son till sedermera välkände "blomsterkungen" Moberg på Fageräng 10. John slog sig ned i Michigan och fick arbete på en fabrik. Hans stora intresse för jakt och fiske gjorde att han skaffade sig en stuga vid en sjö långt in i de stora skogarna. Denna provins är nu ett populärt fritidsområde och sjön, där den på 40-talet bortgångne naturintresserade hakarpspojken hade sin stuga, heter numera Moberg Lake.

Förmodligen är John Moberg den enda hakarpsbo som har fått en sjö uppkallad efter sig.

Åtgärder för att stoppa emigrationen.

Det motstånd mot utvandringen som ledande personer tidigare visat tog nu mera bestämd form. År 1907 bildades i Stockholm Nationalföreningen mot emigrationen. Föreningen tog som sin uppgift att genom upplysning och främjande av egnahemsrörelsen hålla kvar de utvandringslystna svenskarna och att försöka locka tillbaka de som redan emigrerat.

Uppgiften att befrämja bildandet av egna hem hade också Statens Egnahemslånefond som hade startat år 1904. Genom att tillhandahålla lån åt mindre bemedlade, som önskade bilda små familjejord-

bruk, hoppades man kunna vända emigrationskurvan. Denna verksamhet är väl känd bl.a. i våra trakter genom Huskvarna Egnahems-förening, som lånade pengar från denna fond.

Andra reformvänliga krafter som var igång för att minska utvandringen gav resultat 1907, då riksdagen gav statistikern Gustav Sundbärg i uppdrag att utreda emigrationens orsaker och att föreslå åtgärder för att minska utvandringen. Sundbärg gjorde ett grundligt arbete och kunde år 1913 avge ett betänkande åtföljt av 20 bilagor innehållande en omfattande ekonomisk, politisk och social undersökning av Sverige — länsvis redovisad. (I detta sammanhang berömde han bl.a. Huskvarnas vackra, industriella uppblomstring — "där de yttre förutsättningarna bära möjligheter för ytterligare betydande framsteg".) Han hade också låtit göra en utredning om förhållandena i Amerika. Någon bestämd väg att gå för att komma tillrätta med utvandringsproblemet kunde han inte anvisa, men avslutningsvis säger han: "*att vi i Sverige dröjde tjugo år för länge med att påbörja järnvägsbyggandet och trettio år för länge med att införa allmän rösträtt*".

Enligt beräkningar återvände 18 procent av emigranterna till Sverige. Man kan förmoda att ungefär samma siffror bör gälla för Hakarps utvandrare. Exakt hur många av dessa som återvände är svårt att inventera eftersom inte alla flyttade in i Hakarps socken utan slog sig ned i andra delar av vårt land.

Åtgärderna för att stoppa utvandringen sattes in i ett skede då emigrationen redan hade börjat avta. Det är väl troligt att de flesta som återvände till hemlandet hade flyttat till Sverige även om Nationalföreningen inte hade bildats. Det är dock ganska säkert att emigrationen väckte de styrande och gjorde dem uppmärksamma på behovet av utvidgad industrialisering, sociala reformer och allmän rösträtt.

— — —
KALLFÖRTECKNING till detta avsnitt:

Eilert: Hundra år i Huskvarna.

Göransson: Huskvarna Vapenfabrik.

Ljungmark: Den stora utvandringen.

Nothin: Från självhushållets dagar.

Sundbärg: Betänkande i utvandringsfrågan.

Kyrkoarkivalier Hakarp 1900—1919.

Länskungörelser för Jönköpings län 1901—1906.

Ungdomsläsningen.

av Emanuel Linderholm

Förord

År 1922 hade Dagens Nyheter en artikelserie där kända personer omtalade sina läsvanor i barndoms- och ungdomsåren. Bland de medverkande var även professorn i kyrkohistoria vid Uppsala universitet, Emanuel Linderholm. Delar av hans artikel har tidigare citerats i Krönikan och i årg. 1950 har Lennart Söderqvist en utförlig biografi över Linderholm. Artikeln i sin helhet har dock inte förut varit införd i Krönikan. Då lång tid förflutit sedan den först publicerades tror vi att våra läsare kan ha intresse av att se den i sin helhet. Men först några ord om författaren och hans gärning.

Emanuel Linderholm föddes den 4 april 1872 i fastigheten Halleberg vid dåvarande Stensholms pappersbruk. Föräldrarna var skomakaren Johannes Linderholm och hans maka Edla Clementine, född Ekblom. Då Emanuel var fyra år dog hans mor och fadern flyttade därefter med sina tre barn till Hakarps gamla missionshus, där han blev vaktmästare. Efter folkskolan kom Emanuel i skomakarlära hos sin farbror August Pohl vid Ammarp. Han fortsatte som skomakare upp mot 20-årsåldern och deltog under dessa år livligt i den frikyrkliga verksamheten. Hans läslust och studiehåg ledde så småningom till att han, med hjälp av bl. a. prosten Rogberg i Hakarp, kom in vid Fjellstedtska skolan i Uppsala, där han tog studentexamen vid 25 års ålder 1905. Han prästvigdes 1918 och blev professor i kyrkohistoria 1919.

Linderholm var oerhört produktiv och utgav under sina år som professor en mängd skrifter och större arbeten i kyrkohistoriska ämnen. Med tiden avvek hans uppfattning i religiösa frågor betydligt från hans tidigare mening och från kyrkans bekännelse. Tydligast kom detta till uttryck i en skrift "Från dogmat till evangeliet". Den ingick först som en artikel i ett bokverk i tre delar med titeln: "Det andliga nutidsläget och kyrkan", som utkom 1919, och där kända personer uttalade sin mening i andliga frågor och om kyrkans ställning i tiden.

Linderholm talade här för en rationalistisk syn på undret och uppenbarelsen och menade att Jesus var en människa som vi andra men en Guds son i den meningen att han kommit längst i att likna Gud. Hans uttalande väckte en våldsam debatt och Linderholm blev ett kontroversiellt namn.

I konsekvens med sin uppfattning blev han, några år senare, initiativtagare till och ledare för "Sveriges religiösa reformförbund", en sammanslutning som arbetade för förnyelse av kyrkans bekännelse och en förenkling av liturgin. Han var även redaktör för förbundets tidskrift "Religion och kultur".

Linderholm blev med tiden en aning originell, gick oftast klädd i cylinder och var mån om sin professorsvärdighet.

Om hans studieteknik berättar Andreas Lindblom i en av sina böcker: "Hans kunskaper blev med åren mäkta imponerande. Bland annat lärde han sig påvarnas långa regentlängd utantill, vilket gick så till att han över sitt tvättställ fäste en lista med namn och årtal, medan morgontoaletten pågick avverkade han en påve varje dag. Linderholm med sin blandning av omåttlig lärdom, nyteologisk rationalism och småländsk gammalfromhet hör till de personligheter man inte glömmer". Då påvarnas antal var 300 så tog inläringen av deras namn och data lika många dagar.

Linderholm visade alltid stort intresse för sin hembygd. Vid ett av sina besök här, de senare åren av sitt liv, var han även inne i det hus, där han en gång föddes. Då han kom ut igen genom den låga dörren torkade han sina ögon i synbar rörelse. Han hade sett en mor sitta med sitt lilla barn i famnen framför den öppna spisen.

Emanuel Linderholm avled den 8 aug. 1937. Han jordfästes i Uppsala domkyrka av teol. dr H. Neander, som i sitt griftetal yttrade bl. a.: "Beundransvärd är den trofasthet och uthållighet som präglar hans forskargärning för gudstjänstlivets och det religiösa livets förnyelse".

E L

Här följer så Linderholms artikel i Dagens Nyheter:

Det är verkligen inte lätt att i en hast svara på frågan om vad man läste så där mellan 10 och 15 år. Men frågan väcker dock till liv halvt förgätna minnen av en barndomsläsning, som tvivelsutan

fått den största betydelse för hela mitt liv och dess riktning. Måhända kunna dessa enkla minnen nu också ha något intresse såsom årnade att belysa de kulturella förhållandena och möjligheterna i en småländsk landsförsamling, där jag såg dagen i april 1872 och börjar minnas denna världens mödor så där från anno 77 och 78.

I de sällsynta fall då en pojke från ett allmogehem ville läsa något utöver hemmets och släktens uppbyggelseböcker av Luther, Arndt, Schriver, Nohrborg, Rosenius och Waldenström, jämte katekesen och psalmboken samt dåtidens enkla läroböcker för folkskolan, dess sedelärande läsebok ej att förglömma, voro goda råd ganska dyra. En barn- och ungdomslitteratur som den nutida fanns då icke, och föga gjordes då för landsbygdens barn och ungdom, om man bortser från de — i min hembygd — frikyrkliga söndagsskolorna, med dess små, alltför ensidigt religiösa skrifter och tidningar. Dåtidens små landsortstidningar en eller två gånger i veckan stodo heller inte synnerligen högt som bildningsmedel utöver själva de brokiga nyheterna från in- och utlandet. Emellertid hade min hemsocken, Hakarp — uppe i de vackra småländska bergen, högt över Vättern — ett för sin tid ovanligt rikt sockenbibliotek, enär detta vid mitten av 1800-talet fått en stor samling böcker efter en gammal herre som hette Mörk, ägare till Rosendala, nära Huskvarna, båda hörande till Hakarp. Bibliotekarie var den pensionerade skolläraren Bengt Fredrik Wetterholm, ett gammalt original och som bibliotekarie en av de myndigaste, där han, gammal och grå, sträng och allvarsam, satt innanför sin lånedisk med en hel vägg bakom sig, från golv till tak full med böcker! Säkert voro mycket få lämpliga för barn och ungdom, men detta noga bevakade Eden var i barnaåren föremål för min livliga åtrå.

Tack vare min fars skriftliga borgen fick jag tidigt rätt att låna. Dock med måtta. Gubben Wetterholm var snål på sina böcker och hans censur sträng. Med fruktan och bävan vreds det hårda låset upp — och man steg försiktigt in. Efter någon stund hörde gubben upp att skriva, sandade omständligt på papperet, slog väl tillbaka, rätade på sig och började ett strängt förhör med den lilla fridstöraren utanför disken. Det rörde år, månad och dag, årets alla månader och dagantal, som inlärdes med räkning på knogarna. Yttermera måste man veta ej blott sina egna namn jämte födelsedag, utan detsamma

Emanuel Linderholm, ungdomsporträtt.

för far, mor och syskon, kungens namn jämte andra nyttiga kunskaper. Efter allt detta framlämnades äntligen boken med allvarlig förmaning till aktsamhet.

För övrigt kom jag över icke så få böcker på annat håll genom lån och eget förvärv. Man hade ju inkomster. Somrarnas bärplockning och höstarnas potatis- och rovpupptagning som gåvo inkomster, som ett år uppgingo till den betydliga summan av 16:75. På auktionen efter den gamla, goda prästen, d:r Pehr Almquist, överkom jag åtskilligt, som en pojke nu inte skulle ta i. Men jag måste i brist på bättre hålla till godo med mycket hårdsmälta saker och läste gladeligen allt jag kunde klå och få. Vid 13 — 14 år hade jag eget bibliotek på något över 30 böcker, och katalog, i vilken, som jag nu vet, min mors efterlämnade nya testamente var nr 15.

Mitt första lån ur sockenbiblioteket höll emellertid på att bli mitt sista. Det var, skulle jag tro, sommaren 1878, då det ryktades ut,

att vår nya folkskollärare, den då i hembygden vida kände Hultquist i Stockholm, hade för biblioteket förvärvat en högst märkvärdig bok. Det var Topelius' Läsning för barn, första bandet. Den hade ännu icke införlivats med gubben Wetterholms samling. Far hade dock av Hultquist fått låna den en söndag till kl. 6 em., då gamle Wetterholm skulle ha den. Att lämna igen böcker är en svår sak, det vet man. Det gick inte så fort för mig. Boken försenades till kl. 8, och gubben Wetterholm blev så arg att han sedan länge nekade mig att få låna den. Och vad jag än begärde, svarade han på sitt torra, strängt grammatikaliska bokspråk: "Nej, det kan du icke få, den är utlånt". Därvid blev det, tills jag fick far, som var lång och ståtlig, att gå till den lilla skintorra gubben för att, som jag menade, skrämma honom. Sedan fick jag låna och frestade nog så ofta gubbens tålmod. Så småningom blevo vi emellertid goda vänner.

Topelius' barnberättelser, som jag småningom läste igenom, skapade hos mig som hos så många andra av min generation denna förtjusta, romantiska kärlek till Finland och denna sentimentala betraktelse av den finska stammen, som nu gäckats så grymt. Svagheten i Topelius' barnberättelser låg väl däri, att en del voro ägnade att skapa en viss hjärtnupenhet och sentimentalitet.

Av Andersens sagor minns jag särskilt Reskamraten, som skrämde, men fängslade mig. Liksom gossen hette ju också jag Johannes. Vidare minns jag De vilda svanorna och Den fula ankungen, som betraktades med mycken fruktan och ringa hopp vid självtillämpningen. Att få bli en svan, det var för mig att få studera. Men därtill var ingen utsikt. Och så var det Kejsarens nya kläder, som gjorde ett outplånligt intryck, ehuru gossen då icke kunde ana huru livet skulle utan återvändero besanna dess lärdom. Saker som Elddonet jämte Storklas och Lillklas togos ej på allvar.

Robinson Crusoe och en eller annan hemsk indianbok samt andra smärre äventyrsböcker, som jag nu glömt, efterlämnade inga spår i sinnet. Därtill var jag alltför inåtvänd och böjd för ensam läsning och grubbel och föga road av lekar och sällskap. Fick jag bara en bok och lämnades i fred, så var allt bra, fast jag ibland måste slåss med min yngre bror, Ture, vilket dock var en dålig affär, emedan jag alltid skulle svara för utgången. Alltså höll jag mig till böckerna.

Halleberg, författarens födelsehem

Men det var en högeligen åtrådd sagobok, som jag icke kunde få läsa, trots årslånga försök. Det var Tusen och en natt, som enligt trovärdigt folks utsago fanns i biblioteket, men betraktades som farlig genom någon sorts förvetna konster, som den skulle innehålla.

Av sagolitteraturen rönt jag en dubbel påverkan, varvid man bör erinra sig, att jag icke hade någon i omgivningen att tala med, utan var helt och hållet överlämnad åt mig själv. Utrustad med en tämligen livlig fantasi, som därtill närdes av den då hos de gamla ännu levande folktrons vidunderligheter, läste jag gärna dessa saker. Men ännu livligare verkade dessa eggande och utmanande på min än starkare kritiska läggning, som ständigt drev mig att fråga, om det eller det kunde vara sant eller icke. Vad som egentligen intresserade mig, det var att söka tränga igenom hur det egentligen kunde gått till och stode att förklara. Läsningen av Jules Vernes Resa till månen skärpte min uppmärksamhet till det yttersta på skillnaden mellan möjligt och omöjligt och blev mig genom sitt slutresultat, som lydde på omöjligt, till verklig vinning.

Av historiska romaner kom jag över flera, bl. a. Starbäcks. Men det starkaste intrycket fick jag av två mästerverk inom genren. Det

första var Fältskärns berättelser, som jag, trots svordomarna i den första upplagan, fick läsa. Det skedde med klappande hjärta och brinnande kinder. Jämte Sigrid den fagra och Ebba Brahe blev nu Ester Larsson föremål för min livliga beundran. När jag nu för första gången efter närmare 40 år ser över dessa blad, känner jag med rörelse igen så gott som alltsammans, hela satser och sida efter sida. Om det var så nyttigt att lämna ett sådant verk åt en ensam pojke vet jag ej rätt. Här var jag för ung och oerfaren för att kunna skilja på dikt och historia i socialt och samhälleligt hänseende. Där- emot gick det någorlunda för sig i fråga om Konungens ring, som intresserade mig oerhört, men som jag till sist tvivlade på. Den historiska romanen är naturligtvis en ypperlig pojkläsning, men lämnad åt en ensam gosse kan den nog ge anledning till en alltför fantastisk och romantisk uppfattning av den hårda verkligheten i människornas samliv.

Det andra stora mästerverket vara De tre musketörerna, med närmaste fortsättning, som jag vid 14 år kom över och naturligtvis slukade med måttlös beundran för de fyra stora hjältarna. Det enda ledsamma var att jag inte visste, hur alla namnen skulle uttalas. Efter ändlösa överläggningar med mig själv satte jag till sist Atos främst. Åter hade det svåråtkomliga och hemlighetsfulla lockat mig mest. Emellertid ogillade jag djupt att så stora och ädla män av Richelieu, som jag djupt föraktade, läto förmå sig att deltaga i la Rochelles belägring och strida mot hugenotterna.

Jag hade nämligen också läst en annan historisk roman, publicerad som följetong i en tidning, rörande hugenottförföljelserna i Frankrike, och av dessa på det högsta upprörts. På den vägen blev jag tidigt en medveten och övertygad protestant, med den djupaste avsky för katolikerna och i synnerhet jesuiterna, vilka jag ju också båda lärde känna i Fältskärns berättelser. En lustig söndagsskolsång om avlaten, som knappast skulle göra biskop Bitter eller den gode pater Assarsson glad, fullbordade verket.

Viktigare än denna romantiska litteratur blev till sist för mig läsningen av And. Fryxells berättelser ur svenska historien, kompletterade med Starbäcks.

Betydelsen av denna läsning kan jag ej rätt uppskatta. Den stärkte alltmer min studiehåg. Jag var tidvis liksom borta från vardagslivet

och levde i det förgångna. Sveriges stora konungar och de gamla, stora släkterna från medeltiden, reformations- och stormaktstiden blevo mig förtrogna och föremål för min högsta beundran. Om Fältskärns berättelser uppammade demokratiska tankar, så gynnade denna läsning det aristokratiska.

Det starka historiska intresset gynnades i högsta grad därav, att hembygden var full av historiska minnen, som nog i min barnsliga fantasi betydligt förstorades. I den lilla rara kyrkan, som pietetsfullt restaurerades och vårdades av prostén O. H. Rogberg, funnos flera vackra vapensköldar och minnestavlor. I den gamla kyrkdörren hade, enligt de gamlas ord, danskarna i sin ogudaktighet skjutit ett runt hål med en kanonkula, vilket var svårt att förlåta. Otaliga gånger undersökte jag var kanonen kunde ha stått. Andra minnen från krigén med danskarna fanns. Dalén uteder huskvarnaån strax ovanför fallen kallades ännu i min barndom alltid Juten, och vapen hade hittats där. Ebbes gamla underbara kvarnruckel och likaså Ebbes Bruk sades ha namn efter dansken Ebbe, som med sitt folk störtats utför den jättehöga bergväggen ättestupa ned i den hemska svarta forsen, där jag och bror min så ofta bundo och löste näcken, stackare. Vid åns utlopp i Vättern låg på sockengränsen det berömda fästet Rumlaborgs raserade vallar. Mickel i Tenhult kände jag till. Socknens största gods, det historiska Stensholm, som nu ägs av senator K. J. Gustavsson, var omspunnet av sägner, och å dess s. k. djurgård letade jag ofta efter forntidsminnen, men också efter stor- och kyrktjuven Silverlåås gömda skatter.

Ser jag nu tillbaka på min historiska läsning och inverkan av hembygdens historiska minnen, tror jag mig kunna säga, att de redan i gosseåren hos mig grundlade en stark, visserligen mycket svärmisk, men allvarligt menad och fullt medveten kärlek till fosterjorden och ett starkt fosterländskt och nationellt sinne.

Fänrik Ståls sägner, som jag liksom andra pojkar till en god del lärde mig utantill, skapade även hos mig den vanliga romantiska uppfattningen av kriget. Jag tror också att denna diktsamling haft ett betydande inflytande på oräknade svenska pojkgenerationer. Mig själv kom den så mycket närmare som jag var av en gammal soldat-släkt på östgötagränsen och hört talas om farfars fars bragder anno 1809 vid Säfvar och Ratan och senare i Tyskland. Det konungsliga

sinnet utvecklades även därav att jag så länge jag kan minnas tillbaka i mina kvällsböner med knäppta händer fick läsa icke blott "Det går en ängel omkring våra hus" och "Gud som haver", utan också den nog så krigiska psalmversen: "Vår konung väl bevara". (428: 5). Det var gammal tradition i släkten, hur gammal vet jag ej.

Allt detta borde ha varit nog för att uppmana ett krigiskt sinne-lag och en outrotlig chauvinism, om icke en lika ivrig religiös läsning och tidig erfarenhet av slaktens rysligheter ingivit mig en djup motvilja mot blodsutgjutelse.

Slutligen bör jag icke förbigå tidningarna. Alltifrån det jag kunde hjälpligt läsa innantill har jag varit en passionerad tidningsläsare. I hemmet fanns blott en ortstidning. Men hos en gammal släkting, som just inte gjorde annat än läste ett par av de stora, konservativa stockholmstidningarna, lärde jag känna dessa. En gång genomlästa lades de upp i högar på ett rum, och där läste jag dag ut och dag in, vid mina veckolånga besök, allt möjligt, rubb och stubb. Den första inre politiska fråga jag minns var tullfrågan. Jag var stark tullvän och arg på Themptander, det förstås. Han var jämte Posse mitt första politiska nutidsnamn. Av dåtida namn ur de utländska nyheterna minns jag från 80-talets tidigare år säkert Bismarck, som nämndes med en viss bävan och sattes före gamle kejsar Wilhelm. Från Frankrike minns jag säkert Ferry och general Boulanger, från England Gladstone och Parnell, ur Egyptens oroliga liv Arabi pascha och Gordons död i Khartum, från Ryssland nihilisterna, vilkas blotta namn väckte skräck.

Ja, ungefär så förhöll det sig med mina profana "studier" i pojksåren. Än viktigare blev min religiösa läsning. Men det är en annan historia.

Så minns jag det

Martins Fagerlunds intresse för vad som är gammalt och fornt började tidigt. Många av krönikans läsare har med stor behållning och med Martin som sakkunnig berättare studerat hans samlingar av gamla bruksföremål, som i vår mekaniserade tid ej längre användas. Men han har inte bara intresserat sig för föremål. Livet på landsbygden, som det levdes under naturahushållningens sista årtionden, är något som fångat hans intresse i hög grad, och han är en flitig uppgiftslämnare till Nordiska Museets folklivsarkiv.

Under de senare åren har Martin Fagerlund börjat nedteckna sina minnen från barn- och ungdomsår. Han tillbringade dessa år i Ödestugu socken, och hans minnen berör således ej direkt Hakarp, men hans skildringar av liv och seder från tiden omkring sekelskiftet är säkert ganska allmängiltiga. Ungefär så levdes livet även i vår socken. Redaktionskommittén för Hakarps Krönika, som fått tillgång till Martin Fagerlunds anteckningar, har ansett det vara av värde för Krönikans läsare att få taga del av dem. Dessa anteckningar samt en del muntligt berättade minnen ligger alltså till grund för nedanstående bidrag.

Några barndomsminnen berättade av Martin Fagerlund.

När jag blickar tillbaka på de lite mer än 70 år av mitt liv, som jag kan ha hågkomster från, så är det första jag tänker på vilka oerhörda förändringar vårt samhälle genomgått under denna tid. Detta gäller både stad och landsbygd, men jag undrar ändå, om det inte är landsbygden och livet där, som förändrats mest genomgripande. Under mina första barndomsår omkring sekelskiftet levdes livet i byarna på ungefär samma sätt som det säkert gjorts under århundraden, även om skiftena under 1800-talets första hälft medförde en del förändringar. Jordbruket hade knappast ännu börjat mekaniseras, åtminstone ej på de mindre gårdarna. Bönder och drängar lunkade som förr efter plog och harv, hojtande på sina makligt knegande ök. Lie, hötjuga och slaga hörde fortfarande till bondens viktigaste red-

skap, liksom räfsa, spinnrock, skäktniv och vävstol till kvinnfolkens. Vid sommarens intåg släpptes korna till betesgång i hagarna, och sommarkvällarna genljöd av morors och pigors lockrop, när korna kallades hem till fällorna för mjölkning.

Allt var väl inte så idylliskt, som man så här långt efteråt tycker sig minnas det, men nog var livet på den tiden mindre stressigt, och den rika variation, som den gamla tidens arbete och arbetsmetoder medförde, gjorde arbetet intressant.

I Falla by i Ödestugu socken, där jag föddes och växte upp, fanns 8 gårdar och ett knekttorp. Gårdarna var till storleken fjärdedels och åttondels hemman, och 5—7 kor plus ungdjur och dragare var det vanligaste. Av dragare hade man mestadels ett par stutar eller oxar, även ett par, tre hästar fanns. Svin och får höll man sig med för familjens behov av sovel och ull. Förnödenheter, som ej producerades på gården, kunde köpas i någon av de två speceriaffärer, som fanns i kyrkbyn. I en av dessa hade man också hand om posten, och sedan jag börjat skolan kom på min lott att hämta denna för Falla by. Jag tycker mig minnas att posten kom tre gånger i veckan. Den var ju inte allt för omfattande. Tidningspacken, ja den bestod av en styck Jönköpings-Posten, som i tur och ordning skulle läsas av alla familjerna i byn, samt ett exemplar av Texas-Posten till August på Gärdet, som fick den av en dotter i Texas. Att den gemensamma tidningen var rätt medfaren, när den kom till den siste i abonnentkedjan, säger sig självt.. Trots det så delades vid årets slut tidningspacken mellan delägarna. Ofta användes de sedan som underlag, när den kritade spishällen fick tjänstgöra som sittplats.

Om jag skulle försöka att ur minnet beskriva ett allmogehem från början av detta sekel, så kommer vi först över granriset vid trappstenen in i kökskvisten. Där stod träskor och trätofflor på parad vid väggen. Där stod också såstängen, som bonden och drängen gemensamt använde, när de skulle bära hem vatten från den ibland rätt långt bort belägna källan eller brunnen. I köket stod på en trebent pall den stora vattensån av trä. Den kunde rymma så där en 20 kannor. Intill vattensån stod sopkvasten, tillverkad av "trälamös", en stark moss, som växte på sidlänta platser. Den hade kanske fått sitt dialektala namn därför att den var så "trälig" att dra upp, den satt så fast.

Sedan var det spisen, som tog upp så där en tredjedel av köket. När järnspisen kom blev det i allmänhet ej av att mura om, utan den hackades in där eldhörnet förut varit. Den kom därigenom alldeles för lågt, och att bondhustrurna blev krokiga av att ständigt stå dubbelvikta över spisen var inte underligt.

Spisvalvet hölls uppe av en lodrät järnstång, som kallades fästmannen. Den hölls alltid klädd med klippta pappersremсор. Särskilt till jul var den en ögonfägnad i färgsprakande mönster. Sitt namn "fästmannen" hade den nog fått emedan den kanske stundom fick utgöra ett stöd för bonddotter eller piga, när sorger och bedrävelser mötte på kärlekens krokiga stigar.

Murhyllan blev en utmärkt förvaringsplats för allehanda ting: För fosforstickorna, som man kunde tända mot byxbakan, för nattljusstaken, vantar, brev och räkningar, mot vårkanten en låda med fuktig mull, där utsädet grobarhet kunde provas. Spishällen var en underbar upptiningsplats för frusna ungar, när kylan färgat öron och näsor vita.

Kökets bord, stolar och fällbänk var naturligtvis tillverkade av ortens hantverkare, liksom hörnsåpet, där vardagsporslinet förvarades.

I stora rummet fanns innanför dörren den obligatoriska skänken, där bl. a. finporslin och linne hade sin plats. I framhörnet stod långsängen, på dagen uppbäddad till halv takhöjd som tecken på, att i det här huset var det inte brist på sängkläder. Sängen var täckt med ett vävt eller virkat sängtäck med frans, som räckte ner till golvet, skyddande "midnattsvasen". På en spik över huvudgården hängde fars fickur, mjukt vilande mot en liten fint broderad sammetsdyna.

I chiffonjärens många lådor rymdes en hel del: Hoffmans hjärtstyrkande droppar, hästpulver för både människor och djur, krut, rakdon och gårdshandlingar. På byrån tronade spegeln i masurbjörk med sin virkade slöja över toppstycket.

En viktig del av livet och gemenskapen i byn utgjorde julkalasen. Jul och tiden närmast därefter var ju gästbudstiden framför andra. Annandagen bjöds vanligen släkten. Bodde någon i en annan socken sändes inbjudan brevledes. Det var oftast slädföre, och de långväga gästerna anlände till bjällerklang, väl påpälsade och inpackade mot

kylan. Man fick förstås inte komma tomhänt. Förningen eller renningen brukade bestå av ostkaka eller stora vetekransar.

Efter slätkkalasen följde så byalagets kalas. Något av barnen skickades runt med inbjudan, och den stående formen för denna brukade lyda: Moster och farbror är välkomna att smaka på julosten. Komna till platsen för gästbudet satte sig karlarna till vänster innanför dörren på långsoffa och stolar, kvinnorna mittemot på andra sidan. Könsskillnaden upprätthölls orubbligt. Det var som om det stora rummet varit avdelat med ett kritstreck. Jag kan inte erinra mig, att det någonsin förekom ett samtal tvärs över rummet. Sedan var det naturligtvis sträng rangordning inom könen. Fanns i samlingen en kyrkvärd eller fjärdingsman var han självskrivet högsta hönset, liksom deras fruar på andra sidan. Man tycker nu att det låter löjligt, men faktum är att tilltalsordet du knappast användes ens bönder och bondmoror i byn emellan. Det blev antingen för- eller efternamnet, fanns någon speciell yrkestitel användes naturligtvis denna. Nämndemansmor eller kyrkvärds- mor, det var tilltal som smekte gott, där gummorna satt med sina höga magar efter många misskötta barnsängar.

Den ymniga förtäringen var till mesta delen grundad på det som kunde tillagas av det förut på hösten slaktade nötet eller svinkreaturet. Drycken var i allmänhet enbärdricka. Några starkare dryckesvaror förekom ej på julkalasen i vår by.

Sedan maten var avverkad kom bjudcigarrerna fram. De brukade växla till märke och kvalitet, alltifrån Havanna till Gröna Nöden. När rummet blev allt för tjockt med rök brukade fruntimren retirera till kammaren. Samtalsämnen saknades aldrig. Karlarna diskuterade stutar och kor, äring och gärdesgårdar, kvinnfolken barn och vävar och, framför allt, byns pigor och drängar, deras moraliska kvaliteter eller kanske snarare brist på dylika. Det var nog det kärraste samtalsämnet på den kanten.

Frampå kvällskröken bjöds kaffe med de sju sorternas kakor, och deras dimensioner var minnsann rejält tilltagna, minst dubbelt så stora som dagens. De kakor som inte kunde konsumeras på stället knöts in i ett rent "hännakläe" (näsdud), enkom medfört för detta ändamål. Allt fick sedan plats i den rymligt tilltagna kjortelsäcken,

Oxen var fordom den vanligaste dragaren, bilden visar Månsson i Knutstorp med sina oxar på 1920-talet.

till glädje för de hemma otåligt väntande barnen, för vilket goda vetekakor minnsann inte var vardagsmat.

Ämnade man ställa till med kalas var det förstås nödvändigt att det fanns råvaror i skafferiet och vishusbod. Här spelade höstens slakt som förut nämnts en betydande roll. Det utsedda offret var väl oftast en gris men ibland ett får eller ett nöt. När jag tänker på hur noggrant allt togs till vara verkar det nu nästan otroligt. Klövarna t. ex. efter nötkreatur kokades en god stund tillsammans med en bit av benpipan i en gryta, sedan tog husmor eller gammalpigan tag i benpipan, gick ut och slog klövarna i brostenen så de hoppade långt ner bland staggtuvorna på ängen. Sedan kokades innerklöven tillsammans med annat mindre värdefullt till korvmat och sylta. Den stora våmmen av nötkreaturet var svår att få ren, jag tror att det användes både soda, kalk och lut för att få den riktigt ren och vit. Sedan klipptes den i bitar av vilka syddes påsar som fylldes med grynmat.

I de små torp- och backstugorna bodde många fattiga, för vilka livet ej alltid var så lätt. En oskriven lag var dock att de som bodde i stugorna på skogen skulle ihågkommas vid slakt och storbak. Det var säkert ej lättare för de ej bofasta, de som vandrade vägarna kring, vädjande till de bättre lottades barmhärtighet. En kvinna av

det vandrande folket kom en dag till den ena av ortens handelsmän och framförde sin begäran om att få något i sin tiggarpåse. Affärs-
mannen var för dagen ej på givmilt humör och meddelade också detta i kanske lite bryska ordalag. Du borde inte vara så hård, jag kan nämligen se in i framtiden, menade kvinnan. Ånej, svarade handelsmannen, hade du kunnat det, hade du inte stannat kvar så länge. Varpå han högg tag i kvinnan och slängde ut henne.

En person, som var känd för sitt goda hjärta gentemot behövande, var patron Sundbäck på Sonarps gård. Till honom kom en dag en man, känd för att aldrig visa någon tacksamhet för något han fått. Patron Sundbäck plockade ner en hel del smått och gott i en säck och överlämnade till mannen, som då bara tog säcken på ryggen och traskade iväg utan att säga tack. I ett sista försök att få mannen att uttala det där lilla ordet ropade Sundbäck efter honom: Du får säcken med! Det hade jag inte tänkt annat, blev svaret, så den listen lyckades inte.

Det gällde för de fattiga att vara inte bara uppfinningsrika utan även nöjda med litet vid sökandet efter möjliga födkrokar. En backstugugumma tillverkade och sålde sopkvastar, gjorda av den förut nämnda "trälmossan". För sådana kvastar fick hon fem öre stycket, men härifrån avgick den ettöring hon påstod sig få betala för träskäftet.

I utkanten av byn bodde en gumma som hette Sara. Hennes man var död, men hon drog sig fram genom att ständigt vara i arbete vid spinnrock och vävstol eller med bärplockning och som tillfällig hjälp i gårdarna. Jag minns särskilt hur rent och snyggt hon alltid hade i sin lilla stuga och hur gott det luktade där, någonting som var ganska ovanligt på den tiden.

En gång skickade gumman Sara mig till affären att köpa för fem öre salt. Det blev så mycket att pojken höll på att bära sig halvt fördärvad. Den påsen var inte lätt. Detta ger mig anledning att tänka på hur penningens värde förändrats under min livstid. Ett par andra episoder jag hörde berättas i min barndom kan kanske belysa den saken: En pojke kom till affären för att köpa spik för samma summa, som jag skulle köpa salt för, alltså fem öre. Han tyckte handlaren borde få en förklaring till den önskade stora kvantiteten: Bina svärmar hemma och far får inte göra annat än spika ihop bi-

kupebottnar. Så var det en yngling som varit och mönstrat till beväring och vid hemkomsten utlät sig: Penga de gick åt, men rolit va de! Beloppet han hade förlösat var tolv skilling, d. v. s. tjugo-fem öre.

En händelse, som det talades länge om, var jordbävningen den 23 oktober 1904, vilken jag har ett tydligt minne av. Det var en solig söndagsförmiddag. Jag befann mig utanför stugan. Plötsligt började det knaka i dennas väggar och jag blev rädd och sprang in till mor. Hon var inne i stugans kammare, och där hade golvet höjt sig så det knakat i tiljorna. Far var i kyrkan, när detta hände. När han kom hem berättade han, att i kyrkan hade väggen till sakristian spruckit och kyrkan hade fyllts av kalkdamm från väggarna. Gudstjänsten hade avbrutits och menigheten samlats ute på kyrkbacken. När sedan tidningen kom fram i veckan fick vi läsa, att på ungefär liknande sätt hade jordbävningen upplevts i socknarna runt omkring, medan i västsverige skalvet varit så starkt, att kyrkklockorna kommit i ringning.

Mina minnen från skolan skiljer sig nog åtskilligt från dem, som dagens skolbarn kan ha. Skolan, där jag började i januari 1905, var belägen i kyrkbyn, och dit hade jag fyra och en halv kilometer. Jag hade oturen vara enda skolbarnet från min by, som hade att gå den vägen. Denna gick delvis genom skogen, och man kände sig nog inte alltid så modig, i synnerhet de tider på året, då både fram- och återväg måste vandras i mörker. Jag hade också att passera en plats, där man brukade utföra kolning och där fanns en gammal kolarkoja, ännu i sådant skick att den kunde erbjuda ett nödtorftigt nattlogi för luffare, som vandrade vägen fram. Det kunde hända, att byxbaken på en luffare just backade ut genom dörrgluggen när skolpiltens från Falla passerade, och då vill jag lova det blev fart på pojken.

Skolbarnen gick klädda i tjocka, hemvävda vadmalskläder, och underkläderna gick i samma stil, av hemspunnet ullgarn. Jag minns, att när jag en gång fick en ny undertröja, så kunde den "stå dulle", stå för sig själv, på golvet, så nog var det rejäla don alltid.

Medan jag är inne på kapitlet kläder, så har jag ett minne av en lektion i hygien och hälsovård. Läraren försökte inpränta att både säng- och gångkläder borde piskas en gång i veckan. Härvid frågade han en pojke: Har du piskat dina kläder nyligen? Jaa, menade poj-

ken. Då lyfte läraren pojkens rockskört och slog till med rottingen. Det blev som ett kritstreck. Vad är det här då, undrade läraren, är det mjöl, krita eller damm? Denna hälsovårdslektion har jag inte glömt, fast det gått 65 år sedan dess.

En annan dråplig episod har jag ett livligt minne av. En av pojkarna hade gjort något puts. Läraren stod och höll i pojkens armar, medan han förhörde honom. Plötsligt kröp pojken ur rocken och sprang hem. Det var en festlig syn att se läraren stå där och hålla den tomma rocken i händerna.

Det här var ett par små episoder från de senare skolorna, jag har gått händelserna lite i förväg.

Till skolstarten hade jag fått ett par nya stövlar och mor hade sytt en skolväska av juteväv och broderat ett M i korsstyggn på framsidan. Så var det att ta plats på långbänken och börja inhämta de kunskaper, som skulle hjälpa till att klara livets alla påfrestningar.

Skrivning och räkning utfördes det första skolåret på en griffeltavla med en griffel, ett både billigt och praktiskt material. Ville man utplåna det skrivna var det bara att spotta på tavlan och stryka med tröjärmen eller en tygbit, som med ett snöre var bunden i tavelramen. Att tröjärm och tygbit efter en tids användning luktade betänkligt bekymrade ej.

Som matsäck medfördes en fjärding bröd, d. v. s. en fjärdedel av en brödkaka. Det hände, att de större pojkarna hade sin brödfjärding inknuten i en näsduk och denna i sin tur fastbunden i rockslagets knapphål.

Som skolpojkar antagligen i alla tider tyckt, så tyckte vi pojkar att lärarinnan höll med flickorna alldeles för mycket, men det var nog så att flickorna var flitigare än vi pojkar och inte heller hade så många hyss för sig. Kunde vi ej våra läxor var det att sitta inne på rasten och läsa på eller sitta kvar efter skolans slut. Detta gick väl an, värre var att under en timma bli placerad på flickbänken. Då var det inte långt till tårarna.

När jag skrivit ut min första skrivbok fick jag av en flicka det tipset, att jag kunde gå till fru Anderssons affär och sälja den. Jag följde rådet, men några pengar ville fru Andersson inte lämna ut för skrivboken. Jag blev i stället erbjuden en 2-öres chokladbit som ersättning. Det gick jag naturligtvis med på. Skrivboksbladen an-

vändes att göra pappersstrutar av, och i dem såldes sedan snus och karameller. Att bladen var snoriga och solkiga och tummade av mindre rena fingrar gjorde ingenting, ingen bacillskräck här inte.

Men skolan med sina sorger och glädjeämnen var en dag till ända och livets allvar började för oss alla. Vi skingrades åt olika håll. Några försvann till det stora landet i väster, några föll offer för lung-soten, den tidens svåra gissel. Av dem som reste västerut minns jag särskilt en vän och före detta skol- och lekkamrat, som jag var mycket fäst vid. Han hette Oscar Pettersson och reste 1912. Hans bröder hade redan vistats där borta i flera år, och de hade nu skickat biljett till sin bror. Eftersom vi hade varit så mycket tillsammans var han mycket i mina tankar i samband med sin avresa. Nu var det bestämt att han skulle resa från England med den nya, stora lyxångaren Titanic. Snart fick vi höra, att detta stora fartyg, som ej kunde sjunka, hade stött på ett isberg och gått till botten, och att de flesta av dess passagerare och besättning följt med i djupet. Vi sörjde Oscar som död tills vi fick höra, att han under uppehållet i Hull fått veta, att en äldre båt fraktade över passagerare några kronor billigare. Han valde då denna båt och räddade därigenom sannolikt sitt liv. Jag minns, vilken glädje det blev, när vi fick veta detta.

Med detta lyckliga minne vill jag avsluta mina hågkomster från en svunnen tid.

Stensholms Pappersbruk brunnet.

(Saxat ur Smål. Allehanda 25 nov. 1889)

I förgår afton en timmas tid efter skymningens inbrott iakttago vandrare å Jönköpings gator att himlen i öster åt Husqvarnabergen till var upplyst af ett intensivt eldsken. Då och då syntes starkare ljusflammar slå upp på horisonten högt öfver bergskullarna och den mörka skogen. Det var uppenbart att en större eldsvåda härjade någonstädes derborta, och inom kort spred sig i staden den hemska nyheten: Stensholms pappersbruk brinner!

De lokala förhållandena

Från den breda väg, som förbi Husqvarna leder uppåt bergen, utgrena sig smärre vägar åt flere håll. En dylik på venstra sidan för till Ebbes jernbruk, en annan längre upp på högra sidan slingrar sig genom ett stycke äkta berglandskap framåt i sydlig riktning. Plötsligt blickar man till venster ned i en dal, der skogen omramar ett vattendrag med kringliggande större och mindre bygnader. Det är Stensholms pappersbruk. Den gulrappade disponentbyggnaden, som ligger i en liten vacker trädgårdsanläggning, skymmer till en början undan de öfriga byggnaderna. Snart få vi dock en öfverblick äfven af dem, der de utbreda sig på motsatta sidan af vägen.

En hög skorsten står liksom på post framför sjelfva fabriks huset. Detta är uppfördt i öster och vester af hvitrappad tegel till tre våningars höjd med tvåvåningars flyglar i norr och söder. Rundt kring detta ansefliga komplex ligga sedan kontorsbyggnaden, smedjan, sågen, de fem magasinerna och de fem stora, till arbetarebostäder inredda husen. På några hundra meters afstånd har fabriken i Stensholms herregård sin närmaste granne.

Ofvanför bruket kommer ån sakta framflytande i ett ganska bredt lopp, till dess den inpressas i en väldig träränna och med ett dånande fall rusar in i turbinerna. Det är under pågående arbete, som hela vattenmassan tager denna väg; när fabriken står stilla fördelar sig vattnet i tvänne andra fåror, som sprängts i klippan, och hvit-skummigt forsar det nedåt för att så småningom återtaga en lugnare färd mot Ebbes bruk och Husqvarna.

Branden

I den stora norra flygelbyggnaden till fabrikshuset pågick arbetet i lördags eftermiddag som vanligt i de båda här jemnlöpande lokalerna: maskinrummet och färdiggöringssalen. Plötsligt, omkring fem minuter öfver 4, stördes verksamheten genom en ödesdiger händelse. Under pappersmaskinens arbete uppstår ett slags affall i form af smala remsor och dessa uppsamlas efter hand för att i holländaresalen beredas på nytt till pappersmassa. Då nu ett helt fång af dessa lyftes upp på skärbordet, kanske något hastigare än vanligt, ville olyckan att luftdraget blef så starkt, att lågan i den öfver bordet hängande fotogénlampan slog upp genom glaset och antände rem-sorna. På ett ögonblick blef af dem ett bål, som de fem närvarande arbetarna med bästa vilja icke förmådde qväfva. Lågorna slog upp mot taket af trä, antände detta och nödgade arbetarne till en så hastig reträtt att de ej ens hunno medtaga sina rockar och mössor.

Från maskinrummet spred sig elden nästan genast till färdiggöringsrummet och fick ypperlig näring i det papperslager af omkring 10,000 kronors värde, som här fanns förvaradt. I lokalen voro 12 qvinnor och 2 karlar i arbete. De gjorde hvad i deras förmåga stod för att släcka branden med vattenpytsar och dylikt, men förgäfvos. Det rasande elementet dref menniskorna på flykten.

Under tiden hade brukets egen pumpspruta kommit i verksamhet och man arbetade af alla krafter för att begränsa elden till de båda ofvannämnda rummen. Alla ansträngningar blefvo dock fruktlösa. Begärligt fråssade lågorna redan af det i andra våningen förvarade pappersaffallet samt slickade takstickorna, som utgjorde underlag för yttertaket af tegelpannor. Affallet brann som krut, med en knall exploderade taket, lågorna kastade sig öfver hela byggnadskomplexen och några minuter efter brandens utbrott var den ett enda flammande bål.

Klockan half fem kom hjälpen, som strax blivit eftertelefonerad från Husqvarna och Ebbes bruk. De raska smederna ryckte fram under befäl af sina ingenjörer. Inom kort voro tre större, med uppfordringsverk försedda sprutor från Husqvarna samt en mindre, som anländt från Hakarp, i fullt arbete. Husqvarna-manskapet stod under högsta ledning af ingenjör Hedlund och utgjorde omkring 400 man, det från Ebbes bruk omkring 100 man. Släckningen försiggick

med den mest berömvärda raskhet och under den allra högsta disciplin.

Men det var intet lätt arbete. Våldiga eldpelare höjde sig mot skyn och spreda gnistor omkring åt alla håll. Fabriksbyggnaden stod ej att rädda, det var så godt som genast tydligt. och därför riktade man sina bemödanden på skyddandet af de öfriga byggnaderna. Disponentbyggnaden löpte ingen fara, ty vinden låg ej åt det hållet, men desto större farhågor hyste man för magasinerna, smedjan och sågen. Gnistorna fräste kring dessa byggnader, men ofantliga vattenmassor kastades emot dem, öfverspolade de hotade taken och väggarna samt hejdade så framgångsrikt eldens framfart att vid 12-tiden på natten var denna begränsad till fabrikshuset ensamt. Alla öfriga byggnader stodo oskadda, ett resultat så mycket vackrare som flera af dem endast voro på ett par meters afstånd från den glödande härden för branden.

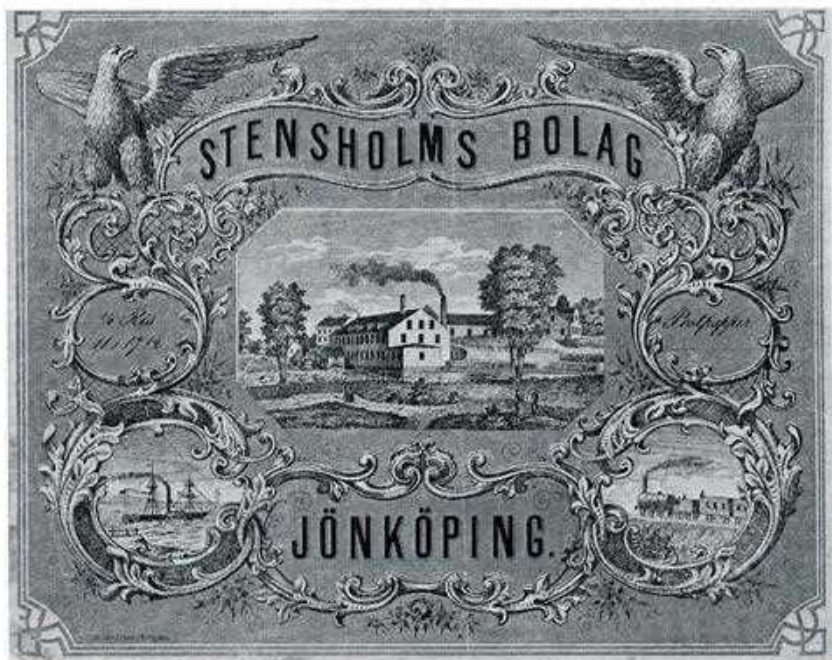
Med hela styrkan fortgick dock släckningen till omkring klockan half 3, då undsättningskårerna vände tillbaka med sina sprutor. Den följande eftersläckningen bedrefs af brukets eget folk under hela gårdagen och kan knappast anses slutad ännu, ty till och med i eftermiddag glödde det under pappersmassorna och stundom uppsteg ett lätt rökmoln, som bars af vinden fram öfver de svartnade ruinerna.

När branden stod på sin höjdpunkt, var anblicken deraf på samma gång hemsk och vördnadsbjudande. Från eldhafvet bredde sig i den mörka qvällen ett brandrödt sken öfver nejden, lysande vägar och skogsstigar för alla dessa människor, som med förfäran stämplad på sina anleten skyndade till olycksplatsen. Inom brukets område myllrade slutligen en människomassa på minst halftannat tusen, följande med blicken lågornas språng och gnistornas färd, lyssnande till deras knastrande ljud eller det dofva braket af bjelkar som föllo och tak som störtade.

Ända fram till herregården nådde gnistorna och hade der satt eld i en halmstack om ej begjutning med vatten genast kunnat ske.

Den anställda skadan

kan ännu ej med säkerhet beräknas och torde först bli till fullo konstaterad vid den värdering, som kommer att ske någon dag i slutet af veckan. Emellertid går den löst på stora belopp. Nära nog allt

Reklamtryck från Stensholms Pappersbruk.

som fanns i den brunna bygnaden blef förstördt. Sålunda förtärde elden hela det i norra flygeln befintliga, förut omnämnda lagret af papper och pappersaffall. Pappersmaskin, glättmaskiner, skärmaskiner och hydraulisk press förstördes.

I hufvudbyggnaden ödelade elden i nedersta våningen de båda turbinerna på hvardera 90 hästkrafter, 4 slipningsmaskiner för slipning af trämassa, 2 kullergångar för krossning af trämassan samt bingarne för förvaring af densamma.

Andra våningen inneslöt först och främst den s. k. holländaresalen, hvars 6 halftygsholländare för malning af lump, 5 holländare för malning af massa, 1 blekholländare samt 1 vattencistern af 6,000 kannors rymd förstördes. Samma öde drabbade det i våningen varande limkökets 2 större limpannor, 4 större kar, de upplösta färgämnena m. m.

Slutligen förstördes den i tredje våningen uppställda lumpsaxen samt der förvarad sulfitmassa till flera tusen kr:s värde.

Af det till fabriksbyggnaden hörande och dermed sammanbygda bykhuset blef undra våningen helt och hållet räddad, medan af öfra våningen endast taket uppbrann. Likaledes lyckades man rädda det utbygge i norr, i hvilket den dyrbara ångmaskinen och ångpannorna äro förvarade.

Det nuvarande lagret

af papper, som magasinerna innesluta, har ett värde af omkring 1,000 kr. Dessutom finnas lager af massa, slipved och stenkol till ett sammanlagt värde af inemot 25,000 kr.

Brandförsäkringssumman

för fabriksbyggnaden i dess helhet med deri befintliga maskiner och öfriga redskap samt äfven lager är 196,000 kronor. I jämförelse med denna summa uppgår det värde, som kan åsättas den obetydliga räddade delen af komplexen samt ångmaskinen och ångpannorna, till ett ganska ringa belopp. Bolaget Skandia, i hvilket fabriken är försäkrad, drabbas därför af en ansenlig förlust, då deremot Stensholms egare sägas vara temligen skyddade.

Brukets utvecklingshistoria.

Redan på 1700-talet drefs papperstillverkning för hand vid Stensholm och fortfor man dermed in i senare hälften af vårt århundrade. I midten af 50-talet egdes fabriken af direktör Lundström, en fader till tändsticksindustriens berömda grundläggare i Jönköping. Kort derpå öfvergick det genom köp till hrr Westman, Kruckenberg och A. Lindqvist i Jönköping och omändrades det nu till maskinbruk. För 25 år sedan — äfven då i November månad — härjades bruket af en eldsvåda.

Efter denna brand bildades ett bolag med tolf af Jönköpings affärsmän som delegare och under samma firma drifves bruket ännu. Dock bildades för ungefär ett år sedan nytt bolag i hvilket disponenten brukspatron Friedländer är verkställande direktör. Utom honom äro handlanden A. E. Almén härstädes samt grosshandels-

firmorna Wærn & C:o och Berggren & C:o i Göteborg de störste delegarne i affären. Styrelsen har sitt säte i Jönköping.

Under sina skiftande öden har bruket så småningom utvecklat sig till ett betydande omfång och sysselsatte nu 48 manliga samt 12 qvinliga arbetare. Tillverkningen har stått under ledning af hr G. E. Andrén såsom verkmästare. Det sista året har omsättningen uppgått till minst 300,000 kr. Brukets samtliga byggnader och maskiner representera ett värde af omkring 350,000 kronor.

Minnen och sägner.

Stensholm har minnen långt tillbaka i tiden.

Under Erik XIV:s krig med Danmark härjades Hakarps socken grufligen af de danske, desse uppbrände gårdar och dödade menniskor, så att socknen blef nästan öde. Men svenskarne sammanrotade sig och nedgjorde efter ett förtvifladt fäktande danskarne å en äng, å Stensholms egor, som ännu i dag kallas "juten".

"Lunnaberget" är en ättestupa å Stensholm, ofvanpå hvilken en håll ligger. Sägner berättar, att fru Karin Stake der låtit nedrulla en dömd "undersåte" i en spiketunna. Då hon stod lik kom satan och dansade med henne. Då liket fördes öfver Dummemosse till familjegravven, ropade en röst till kusken: "Släpp tömmarne! Låt gå!" Han släppte och föll af i förskräckelsen. Hästar, vagn och lik försvunno i mossen.

Polisundersökning.

rörande anledningen till olyckan har i dag hållits af t. f. kronolänsmannen Slettengren, dervid intet nytt utöfver hvad här ofvan omförmäls kommit i dagen.

Återuppbyggandet af fabriken

torde komma att snarast möjligt påbörjas. Emellertid anses minst ett år skola åtgå innan bruket kan återupptaga sin verksamhet, hvilket är djupt att beklaga i betraktande af den arbetspersonal med hustrur och barn — tillsammans väl 2 — å 300 personer — som blir lidande genom bristen på arbetsförtjenst.

NÅGOT OM HAKARP FÖR 100 ÅR SEDAN.

av Gottfrid Granemyr

Liksom landets övriga invånare hade hakarpsborna fått genomleva en sträng vinter 1874—75. Så långt söderut som i Uppsala hade temperaturen sjunkit till 39,5 grader. Under de sista dagarna i januari kom ett våldsamt snöoväder, som korkade igen vägarna kring södra Vättern för flera dagar. Den hårda vintern gjorde att vargarna sökte sig fram till bebyggelsen: Tidningarna uppger att vargar iakttagits på vätterisen vid Rosenlund och vid Röttle, vilket låter lite underligt, eftersom den sista vargen i Jönköpings län lär ha förpassats till de sälla jaktmarkerna redan på 1860-talet. Man skulle kunna tänka sig, att det rörde sig om kringströvande djur från skogarna norrut, men närmare till hands ligger väl att tro, att iakttagarna misstagit sig.

Sommaren blev varm med många åskväder och åtskilliga människor dödades av blixten. I Tidaholm gick tändsticksfabriken upp i lågor, varvid ej mindre än 46 arbetare fick sätta livet till, de flesta av dem unga flickor. Postrånarna Hjert och Tector och rättegången mot dem förekommer flitigt på tidningarnas nyhetssidor. Kung Oscar gjorde en lång utlandsresa med statsbesök i Tyskland och Ryssland. Han hade det året nöjet att signera en statsbudget som slutade med summan 79 miljoner. Nu, hundra år senare, är som bekant siffrorna lite högre, lika många miljarder och lite till.

Några märkligare händelser synes ej ha inträffat i Hakarp under året, och av kommunalstämmoprotokollen att döma tycks inga större frågor ha behandlats på stämmorna. Man röstade på riksdagsman, varvid kronolänsman Orre fick de flesta rösterna i Hakarp, 12 stycken. Den hittillsvarande riksdagsmannen, Johannes Andersson i Ryssby, fick 8 röster. Denne blev emellertid omvald, eftersom han fick de flesta rösterna i valkretsen i övrigt. Man tvistade lite om platsen för det nya ålderdomshemmet, men var överens om att hålla biblioteket öppet varje lördagseftermiddag. Förmodligen var det med någon stolthet man kunde konstatera att biblioteket nu hade det högsta bokbeståndet av biblioteken i länets landskommuner, 424 band. Anledningen till att biblioteket var så välförsett med böcker

var väl främst den några år tidigare erhållna Mörkska bokdonationen på mer än 200 band.

Vid en större utställning i Jönköping för jordbruk, husslöjd och trädgårdsprodukter fick en doktor Almqvist i Hakarp pris för brännторv, och en Betty Almqvist, likaledes från Hakarp, för duktyg. Brännторv kan tyckas vara ett något ovanligt utställningsföremål. Doktor Almqvist ägde emellertid vid denna tid bl. a. Göransbergs gård med tillhörande торvmosse. Här hade han startat tillverkning av brännторv, som säges vara av ypperlig beskaffenhet. Man hoppades, att industrierna i trakten, vilka nu använde kol som bränsle, skulle övergå till brännторv. Någon större omfattning torde verksamheten ej fått.

Den 10 september invigdes Hakarps första frikyrkolokal, missionshuset på Fagerslätt, beläget nära de nuvarande A 6-garagen. Tomt hade skänkts av kyrkovärden Joh. Johansson i Fagerslätt. Bakom bygget stod den fem år tidigare bildade Hakarps Missionsförening. Vid invigningen kunde församlingskassören Fredrik Johansson i Bäckalyckan meddela, att huset kostat 2300 kronor i uppförande.

Missionshuset fanns kvar till år 1907, då det såldes till Hakarps kommun, som flyttade det till Nordskogen att användas som skolorhus. Vid den tiden hade två nya missionshus tillkommit i Hakarp, nämligen Betania Pettersberg och Ammarps missionshus.

Under 1875 föddes i Hakarp 69 barn, 24 personer avled. Trots det stora födelseöverskottet ökade församlingen bara med 6 personer, beroende på att 154 personer flyttade från Hakarp mot endast 115, som flyttade in. Antalet sockenbor var vid årsskiftet 1875—1876 1794. Av de 24 som avlidit hade endast 8 uppnått 50 års ålder.

Organistänkan Hagström var fortfarande äldst med sina 88 år, följd av hustrun Katarina Henriksdotter i Baggarp, 85 år, samt dennas man, "fjärdingsmannen och medaljören" Sven Svensson, 83 år.

Den gamle barnaläraren B. F. Wetterholm avgick under året från sin långa lärargärning. Han blev härvid vederbörligen hyllad och avtackad, om vilket man kan läsa i Jönköpings Tidning. Artikeln med åtföljande tack- och hyllningsdikt får utgöra avslutning på dessa små anteckningar från Hakarp för ett sekel tillbaka.

Hakarps församlings åldrige skollärare B. F. Wetterholm, hvilken den 15 ds lemnade sin befattning, emedan han kommit till den ålder att han kunde erhålla full pension, emottog vid detta tillfälle från barnens föräldrar m. fl. ej allenast sjelf utan äfven hans hustru åtskilliga silver- och porslinspjeser, den förre såsom ett tacksamhetsbevis från församlingens barn, den sednare för den moderliga omsorg hon lemnat barnen under deras skoltid.

Det är dock ej endast därigenom församlingen visat, att den förstått att uppskatta den nu åldriga barnalärarens verksamhet: Den har derjemte lemnat honom tvenne rum i skolhuset att under hans livstid bebo, samt utfäst sig att årligen lemna honom två famnar ved. Den person, som vid ofvannämnda högtidliga tillfället öfverlämnade gåfvorna, uppläste härvid följande enkla verser:

Till skolläraren B. F. Wetterholm den 15 dec. 1875

*Tacksamheten har ett minne, det vi nu till Er vill ge.
Dina många barn de bedja Dig deri sin kärlek se.
Barnens målsmän, många flera, och sin hyllning nedlagt har
uti dessa enkla gåfvor, som af känslan uttryck var.*

*Du Ditt kall med heder vårdat uti mer än tretti år,
och fastän med grånad hjässa, ständigt ung bland oss Du står.
Dock, Du har din mannaålders bästa krafter åt oss ställt,
och behöver nu, som mången, hvila från ditt arbetsfält.*

*Du sett släkten gå och komma, på din långa arbetstid,
och Du lärt dem, vad Du vetat, vad som tillhört menskans frid.
Må den goda säd, Du sådde, växa upp kring fredlig bygd,
och Du på Din lefnads afton glädjas få uti dess skygd.*

*Jag på barnens vägnar säger: Hjertligt tack för gärning gjord!
För all maning, tidt och träget, må de minnas Dina ord!
Huru nogsamt Du har visat vägen som de skola gå,
för att efter slutad vandring livets mål, det rätta nå.*

EN TORPVANDRING

En strålande vårmorgon Kristi Himmelsfärds dag 1975 samlades ett sextiotal hembygdsvänner för att delta i en torpvandring med start vid gården Ammarp. Sammankomsten inleddes av kyrkoherde Per Axel Jonzon med en andaktsstund i björkdungen vid Ammarps Missionshus. Försommarpsalmerna tonade så stämningsfullt och vackert som de kan göra när de sjungs ute i den vårfagra naturen.

Så började vandringen ut till torp och torpruiner. Den första anhalten gjordes där torpet Sörängen en gång legat. Martin Fagerlund berättade om vilka som en gång i tiden levat och verkat på Sörängen och om vilka som bott på den närbelägna Bäckalyckan.

Längs slingrande och sviktande stigar gick så sällskapet genom skogen över Ammarpsmossen, fram till ruinen efter Ammarpstorp där bl.a. sockenskomakaren Nyström haft sin verksamhet. En liten kulle markerar var Nyströms maka har haft sin spishärd. Ett risigt äppelträd och ett par just då nyutslagna påskliljor talade om för oss att det här en gång i tiden funnits en vårdad trädgård.

Soldattorpet Nr 59 vid Jönköpings regemente var nästa anhalt. Här har soldater bott i nära 200 år. Den siste hette Anders Snygg, han tog avsked från regementet år 1871 och byggde sig då en undantagsstuga hundratalet meter från soldattorpet.

Sockenskräddarens bostad Berghem utmed den gamla kurviga bygdevägen, (numera öde) som förband bebyggelsen i nordöstra Hakarp med gårdarna runt kyrkbyn, passerades.

Soldattorpet Edstorp besöktes och de soldater som bott där samt vilka öden de gått tillmötes presenterades. Därefter ställdes kosan till gården Kämparp med sin välskötta skog och de prydliga hagarna.

Sedan Fridhem passerats var deltagarna framme vid Norrängen där Anna Lena Hagström med en lodbössa år 1847 förpassade Hakarps sista varg till de sälla jaktmarkerna.

Efter tre väl utnyttjade timmar återkom deltagarna till utgångspunkten Ammarp, intygande att de båda ansvariga för torppromenaden, Sten och Rune Gustafsson, är välkomna med flera liknande utflykter i hembygden.

Förvaltningsberättelse för år 1974

Föreningens styrelse har varit: Rune Gustafsson, ordförande; Gottfrid Granemyr, vice ordförande; Bo Björklund, sekreterare och ansvarig för värdehandlingar; Ragnar Karlsmo, vice sekreterare och ansvarig utgivare av krönikan; Per Johansson, kassör; Eskil Lago, föreståndare för arkivet; Martin Fagerlund, registrator; Carl Eric Blomdahl, Sten Arvid Gustavsson och Yngve Svensson. Suppleanter har varit Mary Eliasson, Leif Gustafsson, Maj-Britt Edlund och Erik Lindfeldt.

Revisorer har varit Rune Wixe och Georg Forsberg med Stig Drott som suppleant.

Årsmötet hölls den 3 mars i Hakarps Församlingshem och var välbesökt. I maj anordnades en tipspromenad tillsammans med Fältbiologerna, vid Egna Hems Bollklubbs stuga. I början av juni anordnade föreningen tillsammans med Carlsfors Bruk en utomhuskonsert på Carlsfors Bruk. Regionmusiken spelade inför en talrik samling av bl. a. medlemmar i föreningen med deras familjer. Den 16 juni mötte många medlemmar upp vid Forserums Hembygdsgård där de deltog i en trevlig sommarvandring. I november hölls en hembygds-afton på Församlingshemmet. Under sommaren har föreningen genom Ragnar Karlsmo och Erik Lindfeldt företagit en naturinventering varvid tre olika objektförslag tagits upp: Ängaslätten vid Egna Hem, Läxarp och Huskvarnaån.

Under året har ett lotteri anordnats som givit ett bra tillskott till föreningens kassa.

Under året har sex protokollförda styrelsesammanträden hållits. En krönika har utgivits för år 1974. Upplagan har varit 713 ex. och krönikan har utdelats till medlemmarna genom roteombuden. Före-

ningen har representerats vid Hembygdsförbundets årsmöte. Medlemsantalet den 31.12 1974 var 646.

Föreningens strävanden under året har varit att bevara och försvara Hakarps skönhetsvärden. Man har försökt påverka berörda myndigheter vid valet av nya broar över ådalsfallen så att dessa väl anpassar sig till den säregna naturen i ådalsravinen. Man skall ta vara på de aktiviteter som kommer att förekomma i samband med Europeiska Byggnadsvårdsåret 1975 och som naturligen inordnar sig i föreningens strävanden att skydda Hakarps bebyggelse, natur och kultur.

FÖRENINGENS EKONOMISKA STÄLLNING

Behållning från föregående år:

Innestående på sparbanksbok nr 136580 Länssparbanken	13.997:25	
Innestående på postgiro	2.989:75	
Kontant i kassan	3:29	16.990:29

Tillkommer:

Medlemsavgifter - Krönika ...	6.500:50	
Räntor	738:66	
Lotteri	1.694:95	
Kommunalt bidrag	1.500:—	10.434:11

Avgår:

Krönika	9.136:95	
Årsmöte o. fester	431:45	
Klinten	67:—	
Skrivmateriel, porto	129:25	9.764:65

<i>Förändring:</i>	+	669:46	669:46
--------------------------	---	--------	--------

Behållning vid årets slut:

Innestående på sparbanksbok nr 136580-8 Länssparbanken	17.316:91	
Innestående på postgiro	210:50	
Kontant i kassan	132:34	17.659:75

Anteckningar ur församlingsböckerna

Födda år 1974

- 2/1 Gert Ronnie Daniel Pettersson, Blåklintsvägen 7
10/1 Göran Mattias Bäckström, Blåklintsvägen 12
11/1 Michael Ronny Nordström, Vårlöksstigen 14
18/1 Therese Pernilla Svensson, Hagbyvägen 4 A
21/1 Björn Anders Thibom, Poppelvägen 15
25/1 Carl Bernt Mikael Nilsson, Ebbesvägen 24
29/1 Bo Fredrik Isaksson, Blåklintsvägen 4
29/1 Karl Jonas Harald Magnusson, Johannesvägen 5 C
1/2 Hans Fred Lars Öholm, Myrstigen 6
7/2 Margareta Maria Thérèse Bellhammar, Tenhultsvägen 73
11/2 Charlotte Malmqvist, Göransbergsvägen 47
13/2 Karl Johan Svensson, Kvarnvägen 16
16/2 Kenneth Mattias Holm, Tenhultsvägen 81
20/2 Anna Åsa Marie Pettersson, Tenhultsvägen 83
20/2 Johannes Petrus Göran Gustafsson, Hakarpsvägen 71 B
23/2 Carl Johan Boqvist, Skolgatan 6
28/2 Sofia Karin Maria Qvarnström, Blåklintsvägen 28
1/3 Linda Emilia Hammar, Tenhultsvägen 101
4/3 Sofia Louise Enell, Myrstigen 13
5/3 Anna Viktoria Johansson, Jutaholmsringen 5
15/3 Stig Henrik Lidhamn, Smedstorpsgatan 42
22/3 Axel Eilert Mattias Håkansson, Tenhultsvägen 97
23/3 Karin Ulrika Laurell, Vårlöksstigen 13
25/3 Christina Terese Jansson, Stensholmsvägen 1 K
25/3 Jonas Erik Bäckström, Ebbesvägen 25
28/3 Ann-Louise Christina Elisabeth Elm, Jutevägen 8
29/3 Anna Sofia Magdalena Adamsson, Lönnvägen 17
30/3 Christoffer Gunnar Valentin Nilsson, Kvarnvägen 18
5/4 Anette Birgitta Hultman, Skolgatan 6 A
7/4 Siv Sofia Mariel Karlsson, Blomgatan 9
10/4 Eva Johanna Svahn, Olstorpsgatan 2 B
14/4 Anna Mikaela Holtinger, Svineryd
23/4 Jane Gerda Åkersten, Skolgatan 6 C

- 25/4 Karin Elisabeth Pettersson, Carlfors
 25/4 Bengt Andreas Ägren, Blåklintsvägen 34
 29/4 Klas Fredrik Tambour, Carlforsvägen 10
 10/5 Karin Marie Wengelin, Lönnvägen 16 E
 10/5 Viktoria Linnéa Öhling, Skolgatan 10 B
 12/5 Anna Charlotta Norburg, Skolgatan 35
 13/5 Lars Mathias Lindblad, Vårlöksstigen 4
 14/5 Mats Kristian Ottosson, Lönnvägen 12 D
 16/5 Thore Joakim Valter Gälldin, Carlfors
 17/5 Bo Gunnar Patrik Junhem, Carlfors
 19/5 Håkan Jonas Andersson, Tenhultsvägen 153
 18/5 Karl Magnus Gustav Kylberg, Ormgransvägen 5
 18/5 Peter Sven Uno Svensson, Lönnvägen 12 C
 21/5 Maj Linda Johansson, Kvarnvägen 16
 3/6 Jan Kristian Drott, Tenhultsvägen 75
 11/6 Pernilla Antionette Möller, Hagagatan 3
 11/6 Per Lennart Bjällmark, Hagbyvägen 6 B
 19/6 Martin Åke Andreas Zetterqvist, Lönnvägen 12 A
 20/6 Maria Elisabeth Mörner, Hågnevägen 32
 2/7 Charlotte Maria Therese Petersson, Platåvägen 24
 15/7 Anna Astrid Viktoria Eklund, Egnahemsvägen 14
 16/7 Anna Karin Sofia Lindahl, Ebbesvägen 29
 23/7 Anna Elin Martine Wahlström, Skolgatan 23
 24/7 Ewa Caroline Friberg, Tenhultsvägen 103
 30/7 Rolf Tobias Hansson, Tenhultsvägen 91
 6/8 Daniel Karl Peter Holmqvist, Platåvägen 21
 6/8 Anna Lena Tagesson, Smedstorpsgatan 15
 9/8 Klas Jerker Andreas Andersson, Mossvägen 12
 11/8 Anna Carina Backlund, Carlforsvägen 32
 21/8 Linda Johanna Cornelia Szepanski, Skolgatan 10 A
 5/9 Marie Helena Inga-May Klasson, Tenhultsvägen 169
 23/9 Anna Cecilia Öhlén, Stensholmsvägen 1 D
 1/10 Kjell Patrik Gustafsson, Hågnevägen 27
 3/10 Linda Britt-Marie Karlsson, Mossvägen 5
 3/10 Anna Alexandra Persson, Berghagavägen 5 A
 14/10 Anna Maria Roman, Jutaholmsringen 14
 18/10 Anders Peter Svensson, Tenhultsvägen 165

- 3/11 Carl Erik Kenth Nilsson, Hågnevägen 22
- 12/11 Klas Emil Larsson, Blåklintsvägen 8
- 13/11 Johan Fredrik Karlberg, Hakarpsvägen 119
- 17/11 Anna Sofia Lenfeldt, S. Hasselbacken 1
- 25/11 Johan Fredrik Cederquist, Ebbesvägen 27
- 5/12 Daniel Christian Selin, Vipevägen 23
- 12/12 John Mattias Edlund, Ormgransvägen 30
- 19/12 Mats Erik Mikael Almquist, Tenhultsvägen 175
- 19/12 Anna Ramona Staf, Stensholms säteri
- 20/12 Sandra Maria Lindstedt, Ådalsvägen 57

Ingångna äktenskap under år 1974

- Per Anders Klas Andersson, Mossvägen 12 och Birgit Lisbeth Marianne Pettersson, Mossvägen 12.
- Peter Claes-Lennart Bjällmark, Hagbyvägen 6 B och Eva Ann-Marie Olausson, Hagbyvägen 6 B.
- Jan-Axel Ingvar Gustafsson, Sofia församl. och Eva Birgitta Svensson, Blåklintsvägen 56.
- Olof Bertil Berggren, Smedstorpsgratan 27 och Sera Maria Svensson, Smedstorpsgratan 27
- Jan Anders Svensson, Tenhultsvägen 165 och Linda Majvor Åman, Tenhultsvägen 165
- Tadeusz William Walszak, England och Bodil Siri Alfild Åberg, Skolgatan 27
- Per Henrik Göran Hellsing, Aneboda och Lena Birgitta Schöier, Solhemsgatan 4
- Jan-Åke Christer Fall, Ölmstad och Lena Kerstin Marita Andersson, Hallebergsliden 6
- Stig Åke Henrik Björklund, Sofia församl. och Anita Maria Carlsson, Höggärdet
- Rune Valentin Nilsson, Kvarnvägen 18 och Margareta Viola Linnéa Appelkvist, Kvarnvägen 18.
- Kennet Bertil Berglund, Rambergsliden 15 och Anna Maria Ethel Ingvarsson, Rambergsliden 15.
- Ulf Enok Vilhelm Sjögren, S. Hasselgränd 6 och Svea Inga-Lill Bergvall, S. Hasselgränd 6.

- Lennart Thorleif Holmdahl, Sofia församl. och Eva Maria Pettersson, af Klerckers väg 2.
- Hans Carl Herman Hjortsjö, Vårlöksstigen 7 och Ing-Marie Sjöström, Vårlöksstigen 7.
- Leif Bojne Käll, Ölmostad och Britt Lena Barbro Erlandsson, Smedstorpsgratan 13.
- Per Arne Johansson, Ödeshög och Britt Mari Elisabet Johansson, Jutaholmsringen 5.
- Uno Bennet Hultman, Skolgatan 6 A och Inger Birgitta Andersson Skolgatan 6 A.
- Ted Olov Åkersten, Skolgatan 6 C och Lena Gerd Birgitta Svensson, Skolgatan 6 C.
- Gustaf Jörgen Andersson, Lundenvägen 9 och Gunilla Margareta Viola Carlström, Lundenvägen 9.
- Klas Åke Ingvar Karlsson, Mossvägen 5 och Vanda Britt-Marie Olsson, Mossvägen 5.
- Sven Roland Nilsson, Skolgatan 6 B och Anna Ulla Anette Sjöberg, Skolgatan 6 B.
- Leif Evald Furberg, Lönnvägen 21 och Kerstin Margareta Jespersson, Lönnvägen 21.
- Tore Gert Ove Larsson, Holländaregatan 18 och Ann Wiweka Margareta Svahn, Huskvarna församl.
- Väjne Sigurd Bertil Andersson, Ådalsvägen 91 A och Inger Kathrina Frii, Huskvarna församl.
- Reidar Hugo William Magnusson, Ebbesvägen 28 och Gun Karin Marie-Louise Helander Huskvarna församl.
- Anders Gustaf Jonas Jonasson, Berghagavägen 6 och Haidie Maria Andersson-Janson, Huskvarna församl.

Avlidna år 1974

- 3/1 Gunnar Harald Lauri, Ormgransvägen 8, född 1925 i Tärendö
- 21/1 Kurt Harry Allan Tufvander, Jutaholmsringen 3, född 1911 i Hakarp
- 23/1 Anna Heldina Maria Johansson f. Ek, Tallstigen 10, född 1894 i Bredestad
- 2/2 Anna Karola Randau, född 1887 i Hakarp
- 20/2 Johan Helmer Österberg, Stiftelsevägen 3, född 1913 i Norrbärke
- 16/3 Erik Gotthard Abrahamsson, Berghagavägen 2, född 1918 i Nävlinge
- 23/3 Fredrik Samuel Grythberg, Hagagatan 7, född 1886 i Rogberga
- 18/4 Lars Erik Elias Käll, Blåklintsvägen 1, född 1935 i Järstorp
- 1/5 Erik Gustaf Fredrik Svahn, Eskilstorp, född 1904 i Forserum
- 25/5 Gösta Einar Eugen Ekström, Stensholmsvägen 18, född 1925 i Villstad
- 2/6 Gösta Adolf Valdemar Svensson, Friedländersväg 6, född 1909 i Hakarp
- 4/9 Rut Antonella Hildegard Andersson f Fransson, Ebbesvägen 6, född 1898 i Stockaryd
- 25/10 Karl Erik Gunnar Johansson, Jutaholmsringen 5, född 1922 i Svarttorp
- 28/10 Tage Roland Eriksson, Vallmostigen 10, född 1929 i S:t Per Mjölby
- 10/11 Daniel Karl Peter Holmqvist, Platåvägen 21, född 1974 i Hakarp
- 3/12 Clas Vilhelm Sundin, Hallebergsliden 7, född 1880 i Gårdsby
- 7/12 Elin Selma Cecilia Karlsson f Johansson, Friedländersväg 12, född 1893 i Hakarp

Folkmängden i Hakarp 31 dec. 1974 var 4904 personer varav 2502 män och 2402 kvinnor. Äldst i församlingen var August Svensson, Skolgatan 23, född den februari 1879.

